

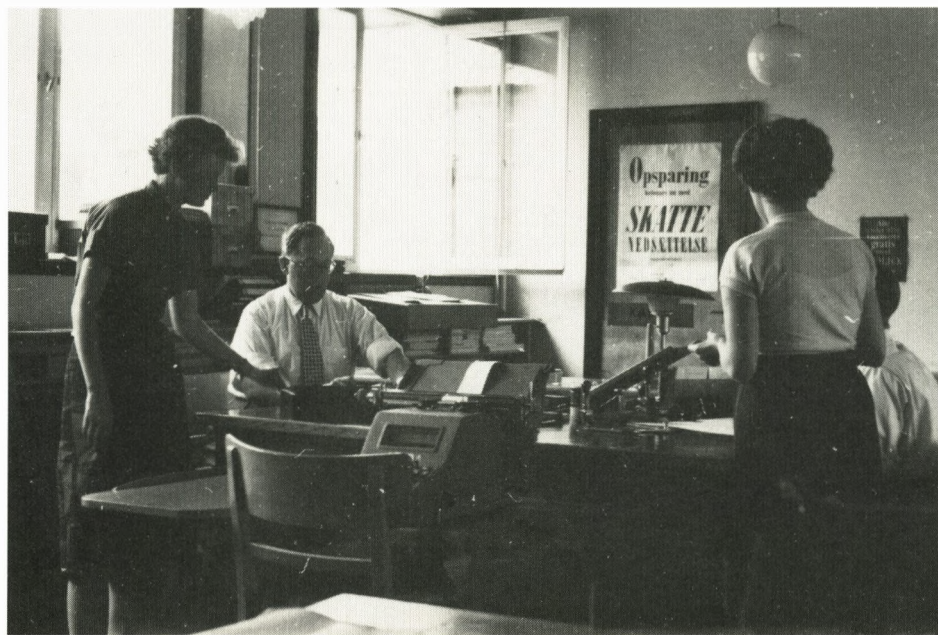
zise

Told- og Skattehistorisk Tidsskrift

Nr. 2

1991

14. årg.

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise.

Før omkring 1660 omfattede accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelsestold. Herefter betegnede accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævntes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendtes i vid udstrækning synonymt med konsumtion (jf. »accisebod« i stedet for »konsumtionsbod«).

Medlemsskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattehistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K. Kontingentet er 36 kr. årligt for enkeltpersoner, 500 kr. for institutioner og firmaer. Biblioteksabonnement på ZISE koster 48 kr. pr. årgang og tegnes samme steds. ZISE udsendes tre gange årligt med ca. 40 sider pr. hæfte.

ZISE - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

*Told- og Skattedirektør Carsten Jarlov (formand)
Sognepræst Arne Hægstad (næstformand)
Toldfuldmægtig Gunnar Jakobsen (sekretær)
Vicotoldinspektør Karin Christensen, Frederikshavn (kasserer)
Dr.phil. Anders Monrad Møller (redaktør)
Direktør Kaj Elkrog
Overtoldassistent Aage E. Hansen, Padborg
Direktør René Mikkelsen
Regionschef J. Winther Knudsen, Odense*

Manuskripter, der ønskes optaget i ZISE, sendes til redaktøren Anders Monrad Møller, Grønnemose Allé 18, 2400 København NV eller sekretæren Gunnar Jakobsen, Told- og Skattehistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K. Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrrevne, med stor linieafstand og bred margen. Tekst indskrevet på diskette er en særdeles velkommen mulighed, men det foreslås i så fald først at kontakte redaktøren. Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes. Redaktionen påtager sig dog intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi.

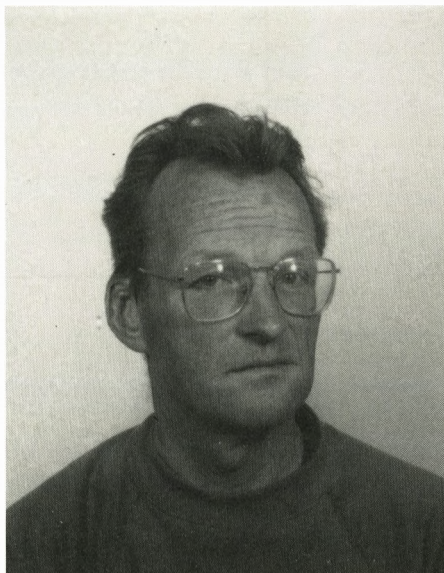
ISSN 00105-8355
Lay-out: Dorthe Falcon Møller
Tryk: Wadmann Bogtryk/Offset, Thisted

ZISE

Man kommer langt omkring i dette nummer af ZISE. I 1967 blev en lille etat fusioneret, idet de århundredgamle amtsstuer blev opslugt af de senere tilkomne amtsligningsinspektorer. Snart vil der ikke være mange, som kan huske, hvad der egentlig foregik på amtsstuerne. Børge Jensen fra Told- og Skatteregion Odense kan. Han har gjort den sidste tid med, og giver i dette nummers første artikel sin beretning. Læseren kan så selv trække paralleller til andre statsinstitutioner, der også varetog oppebørselsfunktioner af den ene eller den anden art.

Børge Jensen

Jørgen Lindby

De københavnske Toldassistenter's Laanekasse af 1841 fejrer sit 150 års jubilæum still going strong, som artiklen af den nuværende formand, Jørgen Lindby, dokumenterer. Meget har unægtelig ændret sig, siden kong Christian VIII på højtidelig vis underskrev den indstilling fra Danske Kancelli, hvorved denne Laane- og Understøttelseskasse blev godkendt. Der er næppe mange lignende institutioner tilbage fra enevældens tid, men Laanekassen har altså stået sig.

Selvsamme enevælde havde sin markante manufakturpolitik med deraf følgende smugleriproblemer. Lars N. Henningsen har på den ene side med beklagelse måttet konstatere, at en række spændende indberetninger fra 1775 er gået tabt. Men på den anden side er så meget dog bevaret i resuméets form, at læseren kan få en række indblik i tilstandene i de danske købstæder på den tid.

Noter og nyt indledes med en illustreret efterlysning af noget, som ikke er særlig gammelt, men dog sjældent, fordi det så at sige var forudbestemt for papirkurven. Reaktio-
ner og svar bedes sendt til Ole Pilegaard Hansen, Told- og Skatteregion Næstved (Vordingborgvej 68, 4700 Næstved).

Endelig sluttet dette nummer med omtale af udgivelser fra både vest og øst - Kolding, Århus og Malmø - som sagt, man kommer langt omkring med ZISE.

*Dr. phil.
Lars N. Henningsen*

Min amtstuetid

af Børge Jensen

Da jeg i foråret 1946 nærmede mig afslutningen på min realeksamen, besluttede jeg mig til en læreruddannelse, og jeg havde søgt optagelse på Odense Seminarium. - Sådan blev det imidlertid ikke.

En dag kom skolebestyrer Jensen fra Otterup Realskole for at tale med mine forældre om mig. Han havde fået en forespørgsel fra amtsforvalteren i Odense, om der eventuelt var en af skolens elever, som kunne tænke sig at blive ansat på Amtstuen i Odense.

En læreruddannelse ville selvfølgelig blive en økonomisk belastning for mine forældre, så jeg skiftede mening og tog imod skolebestyrerens anbefaling, og der blev arrangeret et møde på Amtstuen, som dengang var beliggende på Flakhaven i Odense på 1.sal i Fyens Disconto Kasses bygning. Jeg kom her til at tale med amtsforvalteren og hans fuldmægtig. Jeg husker, at en af de ting, amtsforvalteren ønskede at se, var, hvordan og hvor hurtigt jeg kunne skrive af efter et diktat fra ham. - Den 22. juli 1946 mødte jeg på arbejde for første gang på Odense Amtstue.

Amtstuerne - hvad er det?

Da jeg startede ved Amtstuen, vidste jeg ikke så meget om denne institution. Folk i almindelighed, som ikke betalte amtstueskat, havde heller ikke det store kendskab til, hvad Amtstuerne beskæftigede sig med. På grund af navnet var der mange, der mente, at Amtstuen var et amtskommunalt kontor, men selv om amtstuerne havde nær tilknytning til amtet, opkrævede ejendomsskyld og grundskyld til dette og foretog udbetalinger, f.eks. til amtets lønninger, så var amtstuerne statslige kontorer, en af de såkaldte små etater.

Amtstuerne oprindelse stammer helt tilbage fra 1662. Omkring 1660 forsvandt lensmændene i forbindelse med enevældens indførelse. De blev erstattet af amtmænd, til hvis embede der blev knyttet en af kongen ansat amtskriver, som var ansvarlig for amtets forvaltning, herunder skatteforvaltningen. Amtskriveren skiftede senere navn til amtsforvalter.

Amtstuerne var oppebørselskontorer, men skatter, som blev betalt før i tiden, var for en stor dels vedkommende i naturalier, korn, smør, æg og lignende. Der var derfor knyttet kornmagasiner til amtstuerne på den tid, og det fortælles, at en af amtsforvalterens forpligtelser netop var at lufte kornet i laden.

Amtsforvalteren var forud for år 1900 den eneste statsansatte ved amtstuen, og han var aflønnet med en beskeden løn samt nogle uvisse indtægter. Af disse uvisse indtægter anvendtes 1/3 til kontorholdsudgifter, herunder lønninger til personalet.

Min første arbejdsdag

Det var med en vis nervøsitet, jeg mødte på arbejde den første dag. Men jeg blev godt modtaget og fandt mig hurtigt til rette i arbejdet.

Som yngstemand var mine pligter bl.a. at ordne post og gå i banken hver dag. Jeg skulle også sørge for at skifte datoen på kalenderen hver morgen og sørge for, at alle skabsdøre var lukkede om eftermiddagen, inden jeg forlod kontoret.

Allerede dagen efter fik jeg en påmindelse af fuldmægtig Christiansen om, at jeg havde glemt at lukke et skab. Så lavede jeg en huskeliste for ikke at glemme noget i fremtiden.

Vi sad 9 personer i et lokale på ca. 100 m², hvoraf ca. 1/4 var beregnet til publikum. Der var to kasser, en til almindelige ind- og udbetalinger og en til stempelmærkesalg.

Assistenteleven ved regnemaskinen. Jeg har vist ikke været mere end ca. 17 år, da dette billede blev taget.

Amtsforsvalteren og fuldmægtigen havde enkeltkontorer ved siden af dette lokale. Der var desuden et mindre tilstødende lokale, som blev anvendt til maskinrum samt til spiselokale.

Udover mine faste daglige pligter husker jeg, at jeg de første 14 dage skulle eftertælle nogle skattelister på regnemaskine. Jeg fik derved lejlighed til at øve mig i anvendelsen af regnemaskinen. Yngstemanden havde tillige ansvaret for portokassen, som af og til blev eftertalt af en af de ældre kolleger.

Arbejdstiden var hver dag fra 9 - 16, om lørdagen fra 9 - 15.

Begyndelseslønnen som elev var 130 kr om måneden, men det varede ikke længe, før der kom stigninger.

Glad for mit arbejde

Jeg var glad for mit arbejde og følte mig godt tilpas blandt mine kolleger. Eleven, som var et år ældre end jeg, hed Knud Johansen. Han viste mig til rette vedrørende mine forskellige arbejdsopgaver, og vi fulgtes ad i Eventyrhaven hver middag for at spise vor madpakke. Han var ivrig violinspiller, og da jeg også havde violin og spillede lidt, benyttede vi lejligheden til at spille duetter sammen. Så vi havde vore violiner med og spillede sammen efter arbejdstiden.

Efter et par års forløb flyttede Knud Johansen til København og blev ansat i Hovedrevisoratet. Han blev i øvrigt erstattet af Chr. Arly Haarby, som stadig arbejder ved Told-

og Skatteregionen i Odense. Poul Sørensen kom fra Kolding på et senere tidspunkt.

Medhjælper Ernst Højgaard var også kommet fra Otterup Realskole, så måske var han årsag til, at amtsforvalteren havde ringet til skolen, hvilket resulterede i min ansættelse. Højgaard blev senere ansat i Pårup kommune, som ved kommunesammenlægningen kom under Odense.

Assistent Ole Hansen sad ved kassen og arbejdede desuden med eengangsskatten, som netop var vedtaget i Folketinget. Overassistent Ejnar Hansen passede stempelmærkesalget og udfærdigede ejendomsskyldattester samt påtegninger på skøder, ejendomsskyld m.v. Assistent Peter Bech arbejdede med opkrævning af vægtafgift for motorkøretøjer. Kontorassistent Herdis Jensen sad ved bogholderiet, d.v.s. tog imod kunder og gjorde notater om indbetalinger og udbetalinger til brug for afstemning med kassen ved dagens slutning. Kontorfuldmægtig Christian Ottesen arbejdede med gaveafgift, en af de få amtstueopgaver, som endnu eksisterer ved told- og skatteregionerne, og kontorfuldmægtig Lydia Markfeldt arbejdede med tilsvaret for amtstueskatter.

Fuldmægtig Helge Christiansen var amtsforvalterens højre hånd. Hver dag havde han en lang samtale med amtsforvalteren, hvor dagens post og problemer formentlig blev gennemgået. Fuldmægtigen var et udpræget ordensmenneske. Han havde styr på alt, hvad der foregik på kontoret, altid på forkant med udviklingen.

Og så hjalp vi i øvrigt alle med ved beregning og opkrævning af amtstueskatterne, som var hovedopgaven.

På grund af en bestemmelse om, at elever skulle arbejde på forskellige amtstuer, kom der en større tilgang og afgang af personale i de følgende år. Jeg var ikke med i denne ord-

ning og har derfor aldrig arbejdet andre steder end i Odense.

Amtsforvalteren

Amtsforvalter Harald Nielsen var en ualmindelig flink chef. Han havde været kontorchef i Skatteministeriets 1. kontor, hvilket efter sigende var et godt springbrædt til en amtsforvalterstilling. Det var helt naturligt, at vi rejste os op og tiltalte amtsforvalteren i 3. person, når han henvendte sig til os.

Jeg hørte ham aldrig skælde ud. Når han irettesatte, begyndte han altid med at rose for derefter at komme med en bemærkning om, at han hellere ville have det på en anden måde.

Amtsforvalteren underskrev al udgående post. Koncepter blev afleveret til ham til gennemsyn, og man var stolt, når man fik et koncept tilbage uden rettelser. Vi blev faktisk opflasket i »kancellistilen«, og det er nok ikke helt let at lægge væk, selv om man senere er blevet belært om at skrive på et forståeligt sprog.

Amtsforvalteren mødte først på arbejde hen på formiddagen. Til gengæld blev han til sent om eftermiddagen. Man kunne i øvrigt aldrig finde ud af, hvornår han var på sit kontor.

Det fortæltes, at to af de yngre medarbejdere en søndag formiddag var kommet op på amtstuen. I en ikke forklarlig kådhed var de fløjtende gået rundt på kontoret og havde hamret hånden i skrivebordene. Pludselig åbnede amtsforvalteren døren fra sit kontor og sagde: »Godmorgen de herrer«. Derefter lukkede han døren igen, og jeg tror nok, at de herrer blev tavse.

Et særligt rødt mærke på et koncept betød, at det var en »lyner«. Det ville sige, at det var en skrivelse, som skulle skrives og afsendes samme dag. Ellers gjorde det ikke så meget, om der gik nogle dage, før brevet blev skrevet.

I amtsforvalterens sofa. Fra venstre Ole Hansen, som sluttede pr. 1. maj 1990. Poul Sørensen, som kom på ventepenge pr. 1. januar 1991. Inge Brandt og Inge Gierahn, mig selv og Haarby.

Vi havde en kontordame, som skrev den udgående post. Hun passede også bogholderiet og var ved at komme bagud med arbejdet. Vi morede os, da amtsforvalteren en dag henvendte sig til hende om en skrivelse, han ikke havde fået ind til underskrift. Han sagde: »Den er gammel, frk. Jacobsen.« Efter en lille pause sagde han: »Den er meget gammel, frk. Jacobsen«. Efter endnu en pause: »Den er uhyre gammel, frk. Jacobsen«. Frk. Jacobsen skyndte sig at skrive brevet.

Chokolade med og uden briller

Jeg blev placeret ved et skrivebord over for en lidt ældre kvindelig kontorfuldmægtig. Nå

ja, lidt ældre! I dag er jeg vel ca. 15 år ældre, end hun var dengang - men synspunkterne skifter jo med tiden.

Det blev sagt om frk. Markfeldt, at hun var en lidt vanskelig person, men jeg havde aldrig noget at klage på. Hun var altid flink overfor mig. Hun var glad for chokolade og søde sager.

Jeg husker ikke nøjagtigt, hvornår det var, man kunne begynde at få chokolade efter krigen, men en dag forlød det, at hver kunde kunne få en æske ægte hjemmelavet chokolade i chokoladeforretningen »Elite«, som også lå på Flakhaven. Så jeg var ovre at købe ind til frk. Martfeldt - både med jakke og uden bril-

ler og uden jakke, men med briller. Og så fik jeg jo også selv lov til at smage.

Eengangsskatten

Amtstuerne er igennem tiderne blevet pålagt forskellige opgaver, afhængig af Folketingets beslutninger. Jeg husker f.eks., at der i en stor trækasse blev opbevaret rationeringsmærker, formentlig indsendt fra kommunerne. Disse trækasser blev videresendt til København.

En af de ting, som amtstuerne havde med at gøre netop på det tidspunkt, jeg startede, var eengangsskatten samt et stabiliseringslån, som netop blev vedtaget i Folketinget ved lov af 12. juli 1946.

Eengangsskatten, der i loven benævnes formuestigningsafgift, var en afgift pålignet på grundlag af forskellen mellem en såkaldt slutformue og en basisformue. Slutformuen var normalt den formue, der lagdes til grund for ansættelsen for skatteåret 1946/47, almindeligvis formuen pr 1. januar 1946. Basisformuen var den skattepligtige formue for skatteåret 1939/40 med en række forskellige reguleringer. Stabiliseringslånet blev med visse reguleringer ydet, når den skattepligtige havde over 60.000 kr. i formue.

Pengeombytningen og amtsligningsinspektoraternes oprettelse

Pengeombytningen lige efter krigen gav ekstra arbejde for amtstuerne - så vidt jeg husker vedrørende notering af værdipapirer, men dette nåede jeg ikke at deltage i.

Jeg mener også at have hørt, at amtstuerne blev spurgt, om man kunne påtage sig arbejdet med efterbetalinger og bøder i kølvandet af pengeombytningen. Men amtsforvalterforeningen turde ikke påtage sig dette arbejde, og så blev amtsligningsinspektoraterne oprettet.

Amtstuerne blev dog i en årrække berørt af disse efterbetalingssager, idet opkrævning af efterbetaling og bøde foregik ved amtstuerne.

Skak i toget

Jeg boede hos mine forældre i Otterup, en stationsby ca. 15 km. nord for Odense. Jeg

Helge Christiansen og Chr. Ottesen, fotograferet ca. 1965 ved en udflugt i Amtsstuetjenestemændenes Organisation.

rejste med tog ind til byen hver dag med undtagelse af sommermånederne, hvor jeg cyklede.

Der var mange unge mennesker, som tog ind på arbejde eller på skole med »Nordfyns-ekspressen« fra Bogense og fra de mellemliggende byer. I toget viste det sig lidt efter lidt, at der var en del skakinteresserede, og vi fik oprettet en skakklub med en overgang omkring 10 medlemmer.

Nu har det jo ikke meget at gøre med amtstuenes historie, men der er faktisk et toldskattehistorisk perspektiv. En af deltagerne i skakklubben var nemlig en ung toldmedhjælper ved navn Villy Heiredal. Det er da meget morsomt, at vi nu efter i 35 år ikke at have haft noget med hinanden at gøre er blevet kolleger i Told- og Skatteregion Odense.

Skæg og ballade

Når man tænker tilbage på de første år på amtstuen, mindes man også forskellige løjer, som vi unge mennesker var med til.

Poul Sørensen havde en særlig evne. Han kunne hoppe på enden på skranken. Når han satte sig dér og trak benene op under sig, kunne han hoppe som en bold hen ad skranken. Det så vældig skæg ud.

Jeg husker også, da vi i frokostpausen spillede bordtennis nede i skrivestuen. Der var et aflangt bord, som nok kunne bruges. En eller anden må have haft et net, vi satte op, og så havde man i øvrigt et bat i den ene hånd og et stykke brød i den anden.

Der stod et gammelt sort pengeskab i det bageste lokale ved skrivestuen - i frokoststuen. Jeg husker ved nytårstid, da et kanonslag blev fyret af inde i dette pengeskab, så sort røg kom ud af sprækkerne.

Og så var der gummibåndskrigen i 1947 - den foregik lørdag eftermiddag, hvor der jo aldrig kom nogen kunder.

Ottosen kunne steppe, og når pigerne tiggede ham tilstrækkeligt, fik de ham til det.

Ja, der foregik selvfølgelig mange andre ting, men man kan jo ikke huske det hele.

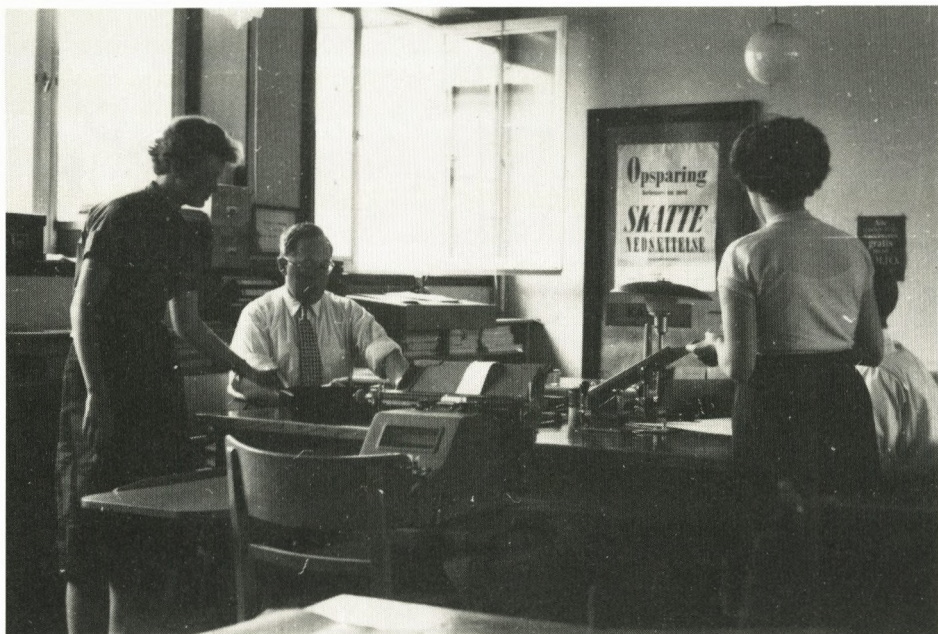
Amtstueskatterne

På Fyn var der tre amtstuer - i Odense, Svendborg og Assens. Opkrævningen af amtstueskatter var hovedopgaven. I maj og november måneder var der altid meget travlt med at få opkrævningerne gjort klar til udsendelse pr. 1. juni og pr. 1. december. Sidste rettidige betalingsfrist var henholdsvis 30. juni og 31. december.

Det var faktisk en spændende tid i disse måneder, når summen af indbetalingskortene

Der kunne også blive tid til en flødebolle - på bordet i skrivestuen.

Ole Hansen ved kassen. Læg mærke til den store regnemaskine med valse som på en skrivemaskine.

skulle afstemmes kommune for kommune. Med undtagelse af nogle korrektionsbeløb, som fremkom ved forhøjelse af halve ørebeløb, skulle det stemme nøjagtigt med det opgjorte tilsvaret.

Tilsvaret dannedes på grundlag af de almindelige vurderinger, som foregik hvert fjerde år, samt de årlige omvurderinger, der medførte ændringer i tilsvaret.

Udover skattetilsvaret, hvor der var beregnet ejendomsskyld, grundskyld og grundstigningsskyld til staten samt ejendomsskyld og grundskyld til amtet, opkrævedes også tiendeydelser, brandkontingent til den almindelige brandforsikring, vandløbs- og digebidrag m.v. Der blev således dannet et samlet tilsvaret pr. kommune, som giroindbetalings-

kortene skulle stemme med, førend de blev udsendt til skatteyderne.

Adresser på indbetalingskortene blev påført med skrivemaskine ifølge ejendommenes kartotekskort. Alle skøder ved ejendoms-overdragelser skulle passere amtstuen for at blive påtegnet. Derved blev ejerforholdene for ejendommene ajourført.

På kartotekskortene var der plads til specifikation af de forskellige skatter for otte terminer. Dette betød, at kartotekskortene skulle skrives om hvert fjerde år.

Giroindbetalingskortenes beløbsstørrelser blev påført på regnemaskine ifølge kartotekskortene, som på forhånd var sammmentalt. Totalen blev slået ind på girokortet, hvorefter de specificerede beløb blev fratrullet. Her-

ved blev sammentællingen på kartotekskortet afkontrolleret.

Ve den, der lavede fiksfakserier på regnemaskinen ved denne kontrol. Det kunne betyde, at samtlige girokort skulle eftertælles i den pågældende kommune for at summen kunne komme til at stemme med det opgjorte tilsvær.

Det skal tilføjes, at der var tale om særlige regnemaskiner med valse, så girokortene kunne indføres til påførsel af tallene.

Uvisse indtægter

Som tidligere nævnt havde amtsforvalteren udover sin løn forskellige uvisse indtægter, de såkaldte »sportler«. F.eks. fra Den Almindelige Brandforsikring for Landbygninger, som amtstuerne opkrævede kontingent for.

Der faldt dog også lidt af til personalet. Der gik ca. 3/4 år, førend jeg blev anset for Iværdig til at få andel i den månedlige udbetaling. Den første gang blev det, så vidt jeg husker, til ca. 7,50 kr. Det blev fordelt i forhold til lønnen, så de højest lønnede fik mest.

Og hvorfra stammede så det beløb, som kunne fordeles en gang om måneden? Jeg husker det ikke så tydeligt, men en ting var korraktionsbeløbene i forbindelse med afstemningen af amtstueskatterne (forhøjelse af ørebeløb). En anden ting var betalingen for påtegning af skøder. Sådan en påtegning skulle erlægges med en afgift til staten på 25 øre. Men sagførerne ville jo gerne have hurtig ekspedition, så en påtegning på et skøde blev betalt med 1,00 kr. De 75 øre gik til personalet.

Ved juletid

Fra de første år på amtstuen husker jeg ikke noget særligt fra tiden omkring jul. Julefrokostarrangementer, som man har nu om dage, brugtes ikke. December måned var jo også en travl tid med indbetaling af amtstueskatter m.m.

Interiør fra Amtstuen i Odense. Her konfererer jeg en gavejournal sammen med Ottesen.

Julemærkebogen var dog blevet en skik. Den stammede vist fra Maribo Amtstue. Den blev sendt fra amtstue til amtstue, og på hvert sted blev der lavet papirklip af årets julemærker. Den ene amtstue søgte at overgå den anden med hensyn til at lave de smukkeste sider i julemærkebogen, inden den blev sendt videre til den næste.

I årene 1947 og 1948 fik jeg til opgave at lave udsmykningen af julemærkebogen for Odense Amtstue. Jeg husker specielt julemærket fra 1947, som forestillede Kong Frederik og Dronning Ingrid. Det blev klippet i en masse småstykker, og der blev lavet en marmoreret baggrund over hele siden. Ovenpå blev klistret et billede af kongen og dronningen samt nede i højre hjørne ønsket om en glædelig jul. Gad vide, hvor disse bøger befinder sig nu?

Ejendomsskatter

Grundskyld og ejendomsskyld blev udskrevet af staten, den fælleskommunale udligningsfond, by- og sognekommunerne samt amtsfondene. Endvidere blev der i særlige tilfælde udskrevet grundstigningsskyld, hvoraf provenuet blev delt mellem staten og kommunerne.

Grundskyld og ejendomsskyld til staten og amtet blev opkrævet af amtstuerne, ligeledes grundstigningsskylden. Grundskyld og ejendomsskyld til staten og den fælleskommunale udligningsfond blev udskrevet under eet med 6 p.m. i grundskyld og 4,5 p.m. i ejendomsskyld.

Ejendomsskyld til staten

Fra 1. juli 1904 opkrævedes en ejendomsskyld til staten af faste ejendomme. Dette var blevet vedtaget ved lov af 15. maj 1903, hvorved samtidig bortfaldt de på faste ejendomme i Kongeriget hvilende direkte skatter til staten, nemlig: Gammleskatten, Land- og Ligningsskatten af Ager- og Engs- samt Skovskyld, Hartkorn og Bygningsafgiften. Desuden bortfaldt ligningsskatten af Kjøbenhavn og de øvrige købstæder m.v.

Alle faste ejendomme blev ansat til deres værdi i handel og vandel og af den udfundne vurderingssum skulle årlig svares 1,1 promille som den ejendommen påhvilende ejendomsskyld til staten.

Da jeg blev ansat i 1946, pålignedes ejendomsskylden forskellen mellem ejendomsskyldværdien og grundværdien, den såkaldte forskelsværdi eller bygningsværdi. Fra forskelsværdien blev trukket 12.000 kr. pr. ejendom og 2.000 kr. pr. lejlighed udover een, førend den blev beregnet med 4,5 p.m.

Grundskyld til staten

Denne blev pålignet med 6 p.m. af grundens værdi.

Grundskyld og ejendomsskyld til amtsfonden

Denne blev pålignet alle ejendomme beliggende i landdistrikterne. Promillerne blev fastsat efter amtsfondens behov, men der var den bestemmelse, at ejendomsskyldspromillen skulle være 3/5 af grundskyldspromillen. Den skattepligtige ejendomsskyldsværdi var forskellen mellem den samlede ejendomsskyldværdi og den dobbelte grundværdi, idet der desuden blev fradraget 5.000 kr. pr. ejendom og 1.000 kr. pr. lejlighed udover een.

Grundstigningsskyld

Lov om grundstigningsskyld blev vedtaget den 20. maj 1933. Grundstigningsskylden gik ud på at beskatte de ejendomme, hvis grundværdi var steget mere end normalt i værdi siden vurderingen i 1932, da der for hver ejendom blev fastsat et såkaldt grundbeløb, som almindeligvis var lig med grundværdien ved vurderingen i 1932.

Grundstigningsskylden beregnedes med en halvårlig afgift på 2% af det halve af det beløb, hvormed grundværdien efter fradrag for forbedringer oversteg grundbeløbet. I denne forskel blev efter særlige regler fradraget 5-10% af grundværdien ved den sidste vurdering med tillæg af den procentdel af grundbeløbet, der svarer til den for samtlige ejendomme i landet ved sidste alm. vurdering konstaterede gennemsnitlige stigningsprocent for grundværdien.

Ved lov af 27. maj 1950 skete der en skær-

Den bestod af en kvægtiende og en korn-tiende. Kvægtienden blev i 1740 afløst af en afgift, som skulle betales i et vist åremål. I 1810 og 1894 blev der givet mulighed for at afløse korntienden med en fast årlig afgift, men først i 1903 kom den endelige tiendeaf-løsning.

Lov af 15. maj 1903 begynder således: En-hver tiende - herunder indbefattet kvæg- og småredselstiende, småredsel, degnetravere og degnekorn og i det hele enhver afgift af fast ejendom, der efter sin oprindelse og be-skaffenhed må anses som en tiendebyrde - skal afløses ved betaling af en kapital, der udgør 25 gange et års tiende med fradrag af det årlige beløb af de tienden påhvilende skatter og afgifter til det offentlige.

Den sidste rest af tiendeydelser forsvandt først den 14. december 1972, da en lov om afløsning af tiende blev ophævet.

pelse af grundstigningsskylden. Lovteksten om beregningen lød herefter således: Fra grundværdien efter fradrag for forbedringer trækkes grundbeløbet med grundbeløbstil-læg, og det herved fremkomne forskelsbe-løb formindskes med 1/4. Det resterende be-løb benævnes »den reducerede grundstign-ing«. Der var bestemmelser om særlige til-fælde med tillæg eller fradrag hertil, men el-lers var den afgiftspligtige grundstigning lig den reducerede grundstigning.

Grundstigningsskylden afskaffedes i 1966 og blev i 1969 erstattet af frigørelses- og af-ståelsesafgifter.

Tiendeydelser

Tiende var en kirkeafgift, oprindelig udmålt som en tiendedel af afgrøden. Indført i Dan-mark ca. år 1120, dannede den i århundreder grundlaget for kirkens økonomi.

Selv engle flyver bedre på akkord

Der var temmelig meget overarbejde på amt-stuen, specielt i forbindelse med den alminde-lige vurdering, der fandt sted hvert fjerde år, ligeledes ved omskrivningen af kartotekskor-tene og senere, da hulkort og EDB blev ind-ført ved amtstuerne. Også forskellige love om bunden opsparing, sparebeviser o.s.v. med-førte overarbejde.

I stedet for timebetaling for overarbejdet, blev arbejdet som regel udført på akkord. Det blev bestemt f.eks., hvor mange ejendomme, man kunne behandle i timen, og derefter blev arbejdet fordelt mellem de deltagende perso-ner.

Når arbejdet blev udført på akkord, blev det også hurtigt færdigt, og det var jo en af

fordelene. Fuldmægtig Christiansen sørgede for en ligelig fordeling mellem deltagerne, ejendommene blev delt op i lige store portio-ner, lette og nemme ejendomme, fordelt lige-ligt og ved lodtrækning.

Der var nemlig stor forskel mellem kom-munerne. Guldbjerg-Nr. Sandager var meget sværere end Dalum. Den førstnævnte var en udpræget landkommune, hvor der til næsten hver ejendom var mange matrikelnumre, hvorimod Dalum var en kommune, der næ-sten udelukkende bestod af ejendomme med et enkelt matrikelnummer. Det var jo en villa-bebyggelse.

Jeg husker en gang, da der var blevet lavet en særlig god akkord-ordning. Det var en af de langsomtarbejdende, der havde sat akkor-

den, da vi i 1956/57 skrev sparebeviser på skrivemaskiner i fortløbende baner. Men der kom også en bemærkning fra Tage Rasmussen fra revisionen, at her var vi blevet for godt betalt. - Men arbejdet blev altså hurtigere færdigt, når vi arbejdede på akkord.

Indbetalingen af amtskatterne

I juni og december måned foregik indbetalingen dels pr. giro og dels ved amtskassens kasse. Særligt den sidste dag i måneden var der vældigt tryk på.

Jeg har selv prøvet at sidde ved kassen adskillige gange på sidste indbetalingsdag, hvor både amtskatter og vægtafgift skulle betales. Lokalet kunne ikke rumme de folk, som ville betale. Der var kø ud på gangen og ned ad trappen. Mærkværdigvis stemte kassen næsten altid på sådanne dage, hvorimod man dagen efter let kunne have en kassedifference. Det må jo have noget at gøre med koncentrationen.

Efter indbetalingsfristens udløb sendtes restancerne af amtskatter til sognefogederne til inddrivelse, en fremgangsmåde, der blev indført ved en forordning af 30. januar 1793.

Forud for sognefogederne havde man ved inddrivelse af skatterestancer haft militæret til hjælp. Det foregik på den måde, at der afhængigt af restancens størrelse blev indkvarteret et antal soldater hos restanten. Disse skulle huses og bespises, indtil pengene var betalt. Men det var jo dengang, og det er vel næppe en facon, der opmuntrer til gentagelse i vore dage.

Goddag - må vi se kassen!

Enhver gammel amtsmand husker kon-torchef Tage Rasmussen fra Hovedrevisora-tet. Når han trådte ind ad døren sammen med sit personale, skulle alt tælles op og afstemmes. Han havde en facon, så man nok kunne

blive lidt bange for ham, men når man lærte ham lidt nærmere at kende, var han i virkelig-heden meget flink og omgængelig.

Det fortæltes, at der tidligere havde været besvigelser ved nogle amtskasser. Det var især, da kasse og bogholderi betjentes af samme person. Senere blev kasse og bogholderi adskilt, så derefter skulle da to personer være enige om at stikke noget til side til sig selv.

Så revisionen arbejdede på amtskassen er par dage. Kassen, stempelmærkerne, portokassen m.m. blev talt op, bogholderi, tilsvarende blev afstemt.

Fagskolen

I 1949, i maj og juni måned, deltog jeg i fagskolen for amtskuleelever. Den var blevet en realitet ved Finansministeriets bestemmelse af 12. februar 1948, og jeg var med på det andet fagskolehold. Der var et om året.

Fagskolen lå i København, og som ekstratillæg fik eleverne en godtgørelse på 2,50 kr. om dagen. Der undervistes i følgende fag:

1. Amtskuleenes stilling indenfor administration, tjenestemandsløven m.v.
2. Bogholderi.
3. Ejendomsskatter m.v.
4. Personlige skatter m.v.
5. Andre skatter og afgifter m.v.
6. Samfundskundskab.

Efter tre år som elev samt bestået fagprøve blev man assistentmedhjælper og efter yderligere to år assistent ved amtskuleene.

De røde og de sribede

Jeg mener, at det må være i 1950, ruf-bogholderiet blev indført ved amtskuleene. Tidligere var regnskabet ført i gammeldags kasse og hovedbøger, men nu skulle amtskuleene overgå til gennemskrivningssystemet. Der blev leveret en særlig skrivemaskine, som

i øvrigt blev anvendt ved amtstuen i mange år derefter.

Fuldmægtig Christiansen var spændt på, hvordan dette system nu kunne komme til at fungere, og han spurgte mig, om jeg ville være med til at prøvekøre det skærtorsdag formiddag. Jeg blev så inviteret til frokost hjemme hos ham og hans kone bagefter, og så kunne vi sammen tage til fodboldkamp om eftermiddagen. Det var OB og B 1909, som spillede.

Alle fodboldinteresserede ved, at der i Odense og omegn er en hel del, der holder med OB, de sribede, og at der også er en hel del, der holder med B 1909, de røde.

Af en eller anden årsag har jeg altid holdt med de røde, og jeg klappede selvfølgelig, hver gang det gik godt for »nierne«. Men efterhånden opdagede jeg, at Christiansen var underlig tavs, når jeg var opstemt. Så vi fandt begge to ud af, at den ene var rød og den anden sribet. - Kampen endte i øvrigt 2-2.

Matriklen

Hver ejendom har sit matrikelnummer, nogle ejendomme har flere, landbrugsejendomme har ofte mange, og godser kan have et utal af matrikelnumre.

Disse matrikelnumre havde amtstuerne selvsagt også meget at gøre med, idet arbejdet omfattede registreringen af ejendommens matrikelnumre og jordens bonitet, udmålt i tønder hartkorn, skæpper, fjerdingkar og album.

Allerede i 1662 kom en matrikulering af landet, hvorefter de nye hartskornsskatter skulle lignedes. Den blev kaldt »Kommissionsmatriklen af 1662«. Den blev hurtigt afløst af en ny matrikel, som blev udarbejdet af de til amtstuerne knyttede amtsskrivere. Matriklen af 1688 blev derfor kaldt »amtstuematriklen«

og den blev først i 1844 erstattet af en ny matrikel.

Man gik ved matrikuleringen ud fra de enkelte jordstykker og vurderede deres godhed - boniteten - sat i forhold til jord af den bedste kvalitet, som man havde udvalgt på forhånd. Resultatet var en udmåling af hver gårds jordtilliggender omregnet til tdr. hartkorn m.m.

Amtstuernes tilknytning til matriklen kom dels ved registreringen af ejendommene, men især ved ændringer. Når der f.eks. skete mageskifte mellem to ejere, eller der blev foretaget udstykninger, skulle dette jo registreres, også som grundlag for fremtidige vurderinger.

Landinspektørerne foretog opmålinger, og fra Landbrugsministeriets Matrikeldirektorat blev amtstuernes og vurderingsrådene orienteret.

Den tiendeydelse, som hvilede på den enkelte ejendom, blev også ændret eller fordelt ved Landbrugsministeriets approbationsskrivelser.

Amtstuetjenestemændenes Organisation

Jeg kan ikke fortælle om min amtstuetid uden også at nævne AO - Amtstuetjenestemændenes Organisation - som jeg hurtigt efter min ansættelse blev gjort opmærksom på nødvendigheden af at være medlem af.

Jeg har igennem årene deltaget i de fleste årlige generalforsamlinger. Igennem mange år var der også i forbindelse med generalforsamlingen arrangeret en udflugt, hvor vi fik lejlighed til at lære kolleger fra andre amtstuer at kende. Vi fik set mange egne af landet og havde nogle hyggelige sammenkomster.

AO havde også et betydningsfuldt samarbejde med Amtsforvalterforeningen gennem et udvalg benævnt Fællesudvalget. Dette bestod af to medlemmer fra Amtsforvalterforeningen og to fra AO. Udvalget havde ofte

møder med skattedepartementet i forbindelse med nye love, hvor man drøftede arbejdstilrettelæggelsen på amtstuerne m.v.

Jeg var selv redaktør af medlemsbladet AMTSTUEN i perioden januar 1963 - september 1976. Det var i de år, da amtstuerne så at sige kæmpede for livet. Og det var der i øvrigt fuld enighed om mellem Amtsforvalterforeningen og Amstuetjenestemændenes Organisation.

Såm redaktør af AMTSTUEN havde jeg lejlighed til at deltage i CO-2 og FTF generalforsamlinger, hvor også toldere deltog, bl.a. Kjærbøl, Elkrog og P. Søndergård. Det var dengang K.E. Jensen var formand for AO.

Hulkortenes indtog på amtstuerne

Den første berøring, vi havde med hulkortene, må have været dengang, vi med en særlig blyant markerede indkomst- og formueskatter på hulkort. Det var vist for kommunernes hulkortcentral, dette arbejde blev udført.

Senere fik vi anskaffet hullemaskiner, og der kom et samarbejde i stand med hulkortcentralen i København, senere med Datacentralen, om udskrivning af amtskueskatter via hulkort. Det må have været i begyndelsen af 60'erne.

Til Datacentralen blev overført fire amtstuefolk, som dannede en såkaldt EDB-gruppe, som stod for udfærdigelsen af giroindbetalingskort og skattemønstre ifølge de fra amtstuerne indsendte hulkort.

Fra amtstuerne var der ligeledes valgt fire, der skulle være kontaktpersoner til EDB-gruppen, og jeg blev en af dem. Det var meget spændende på nært hold at følge arbejdet med at få giroindbetalingskort, vurderingsfortegnelser og kartotekskort udfærdiget på EDB.

Kartotekskortene, som hidtil havde været skrevet i hånden, var selvfølgelig vidt forskel-

ligt udformet fra amtstue til amtstue, men nu var det nødvendigt med en ensartet udformning af kartotekskortene.

Vurderingsfortegnelserne blev tidligere udfærdiget af vurderingsformændene, men amtstuefolk havde også her et bijob med at hjælpe til. Når man tænker på, hvordan vurderingsfortegnelserne blev skrevet i otte eksemplarer i hånden, forstår man, at EDB var en god ting - da det først fungerede. De første vurderingsfortegnelser udskrevet ved hjælp af hulkort, var der i hvert fald mange fejl i.

Der var mange begyndervanskeligheder, men efterhånden kom det hele op stå. Amtsforvalter Hare, som havde afløst Harald Nielsen som amtsforvalter, var meget involveret i udviklingen af EDB-arbejdet ved amtstuerne. Han var medlem af Fællesudvalget og tog mange initiativer i forbindelse med overgangen til hulkort og EDB. Mon ikke han var den eneste amtsforvalter i landet, der kunne betjene en hullemaskine?

Fuldmægtig Christiansen, som efterhånden var avanceret til ekspeditionssekretær og kontorchef, fik stillingen som amtsforvalter i Ribe og blev i Odense erstattet af kontorchef A.M. Keck, som kom fra Aabenraa Amtstue.

Amtstuerne - en blandet landhandel

Amtstuerne opgaver var meget forskelligartede, og de blev derfor ofte med rette kaldt for »en blandet landhandel«. Jeg kan vist ikke huske alle de forskellige ting, vi i tidens løb har beskæftiget os med, men vil gerne i flæng nævne forskelligt udover det allerede omtalte.

Jeg husker, at kommunekassererne hvert kvartal afregnede indkomst- og formueskatter, som var indgået i deres kasser. Amtstuerne opkrævede også ydelser på statslån, forlystelsesaftag, totalisatorafgift og lotteriafgift. Jeg prøvede stort set det hele, dog med undta-

gelse af enkelte arbejdsopgaver, f.eks. opkrævningen af vægtafgift. Denne foregik ved et samarbejde med politiets motorkontorer, hvorfra der kom meddelelse om til- og afgang m.v. Opkrævningen af vægtafgift fortsatte ved amtsstuerne, indtil Centralregistret for Motorkøretøjer blev oprettet.

Amtstuerne indløste udtrukne statsobligationer samt kupons fra samme. Desuden lotterigevinster, hvoraf der skulle svares afgift samt gevinster på præmieobligationer. Disse, hvoraf de første kom i 1948, kunne også købes på amtsstuerne. Det gav kø af folk, som gerne ville sikre sig sådan en. Vi solgte også mønter, som udkom ved særlige lejligheder. F.eks. husker jeg salget af Grønlandsmønten.

Amtstuerne medvirkede tillige ved de forskellige former for bunden opsparing, som Folketinget har vedtaget i tidens løb, samt ved indløsningen, når bindingsperioden var udløbet.

Og så skulle der jo laves regnskab med det hele, både overfor staten, amtet og brandforsikringen m.v.

De sidste ca. 10 år på amtstuen blev mit arbejde mere og mere koncentreret om tilsvaret for amtsstueskatterne, herunder overgangen til databehandling. Da jeg forlod amtstuen i 1967 var personalet på ca. 25. Af mine kolleger fra Odense Amtstue er der i Told- og Skatteregion Odense nu kun fire tilbage. Det er foruden Haarby: Ulla Petersen, Inge Klevang Larsen og Alice B. Rasmussen.

Omskoling til ligningsarbejde

Som nævnt havde Amtstuetjenestemændenes Organisation og Amtsforvalterforeningen længe kæmpet side om side for amtsstuerne bevarelse, men efterhånden blev Kommunernes Landsforening for stærk, og det blev klart, at amtsstuerne dage var talte.

Ved lov af 3. juni 1967 blev det bestemt, at

Omskoling af amtsstuepersonale drøftes af Eigil Bak, K. E. Jensen og Poul Pedersen.

amtsstuerne skulle nedlægges. Dette skete endeligt i 1976. Der skulle derfor findes beskæftigelse på anden vis til amtsstuerne personale, og jeg ved, at der dengang blev forelagt to muligheder: enten en overførsel til toldvæsenet eller en sammenlægning med amtsligningsinspektoraterne. Resultatet blev som bekendt det sidste, hvorved amtssskatteinspektoraterne opstod.

Det blev bestemt, at der skulle indledes en omskoling af amtsstuedarbejdere, i første omgang to hold med 20 deltagere på hvert. Det foregik på Skørping Parkhotel i Nordjylland, og efterhånden blev det vel til ca. 20 omskolingshold.

Selv kom jeg på det første hold, og jeg husker, at mange mente, at vi kunne have valgt en mere populær beskæftigelse end det at blive »skattemand«. Vi blev omtalt i Jyllandsposten således:

Engang var de 40 så søde og rare
men nu er det noget man mindes bare

Jeg blev overflyttet til Amtsligningsinspektoratet i Odense den 1. maj 1967 og startede dermed med arbejdsopgaver af ligningsmæssig karakter. Men det er jo en helt anden historie.

De københavnske Toldassistenter Laanekasse af 1841

af Jørgen Lindby

Laanekassen bliver i dette år, 1991, 150 år. Man må imponeres over så høj en alder - for en så forholdsvis lille forening, i en så lille etat.

Baggrunden for foreningens start skal måske søges i den overskrift, man kunne sætte for perioden omkring 1840: et lidet, fattigt land. At foreningen så har kunnet overleve de mange år, skal nok søges i dens nuværende formål, en fast lånefond for Kassens medlemmer.

Om Laanekassen vil kunne opnå flere jubiler med den udvikling, der nu er sat i gang, kan kun tiden vise. Men, medens vi afventer udviklingens gang, kan i det følgende læses lidt om de første 150 år. Vort blad for det historiske - ZISE - lægger velvilligst sider til, når der efterfølgende skal ses lidt på Laanekassens historie og det samfund, der har omgivet den.

Den 28. oktober 1841 fik en kreds af toldere - efter flere forsøg - endelig »Vor allernaadigste Confirmation« på de affattede love for en Laane- og Understøttelseskasse for Toldbetjente i Vor Kongelige Residensstad, Kjøbenhavn. Egentlig startede det hele i 1837, men først i oktober 1841 kom den nødvendige kongelige godkendelse. Også dengang kunne der være en lang sagsbehandling.

Kassens øjemed var i 1841 lovfæstet som følger:

- a) at forstrække Interessenterne enten med rentefrie maanedlige forskud på deres gage eller med lån imod renter og successive afdrag, og;
- b) at meddele understøttelse til afdøde interessenters enker eller forældreløse, ufor sørgede børn.

Det dokument, der grundlagde Laanekassen i 1841, var underskrevet efter Hans Kgl. Majestæt, Christian d.8's allernaadigste befaling af Stemann - Ørsted - Bentzen - Holm og Lütken/FM - det vil sige Geheimestats- og Justitsminister Paul Christian v. Stemann, Conferentsraad Anders Sandøe Ørsted, Departementschef Hans Georg Bentzen, Departementschef Lars Jess Holm og cancellist Frederik Tekla Lütken, alle fra Danske Kancelli, den del af centraladministrationen, som tog sig af godkendelser i sådanne anliggender.

For at sætte Laanekassens levealder i relief skal nævnes, at efterfølgende landskendte virksomheder alle er stiftet senere end Laanekassen: Statsanstalten for Livsforsikring 1842, Tivoli 1843, De københavnske Toldassistenter Forening 1865 - det har været vigtigere at låne end at gå til fagforeningsmøde - og Forbrugsforeningen 1886. Laanekassen har, som en af de små, i sandhed placeret sig foran de store, tidsmæssigt set. For de mere royale kan oplyses, at Laanekassen eksisterer under sin syvende regent.

Et af de spørgsmål, man kan stille sig, er, hvorfor startedes allerede i 1841 en låne- og understøttelseskasse? En af de væsentligste grunde har nok været aflønningen, eller måske mangel på samme. Lønnen har ganske enkelt ikke altid været tilstrækkelig, og samtidig har det sociale sikkerhedsnet været noget mere grovmasket end i dagens Danmark. Så der har virkelig været et behov for at kunne hjælpe - både kolleger og efterlevende enker. Statsregnskaber fra dengang viser, at man med rimelighed kunne kalde Danmark for et lidet, fattigt land. Så når landet var fattigt,

hvorfor skulle statens ansatte ikke også være det.

Den første »formand« for Laanekassen var toldbetjent L.P. Heggum, der dog i sin egenskab af leder af Laanekassen blev tituleret 1. Direktør. Samme Heggum blev senere udnævnt til maleværkskontrollør og sluttede som toldkontrollør.

Krigen med Tyskland 1848-50 registreredes ikke væsentligt i Laanekassen. Men i 1850 kom den lønningsreform, hvorefter lønnen blev betalt forud. Derimod kendes fra krigen i 1864 en episode, som fik betydning for Laanekassen. Og den viser samtidig, at uanset navnet havde man allerede dengang medlemmer i Jylland, for bestyrelsen måtte »erindre« et medlem om sin skyld til Kassen. »Debitor erkender det berettigede i Erinbringsskrivelsen«, men undskyldte sig bl.a. således: »Den Landet i 1864 paabyrdede Krig og deraf følgende fiendtlige Occupation i Jylland, hvilken navnlig faldt længst og tungest på Byen Kolding, og som for mig bevirkede betydelige uforudseelige Udgifter...«

Rigtigt er det jo, at Danmark igen i 1864 kom i krig med Tyskland. Den 1. februar 1864 krydsede preussiske og østrigske tropper Ejderen. Det var dengang Dybbøl faldt den 18. april, og derefter skete der yderligere fremrykning i Jylland, som fjenden faktisk kontrollerede fra Kongeåen til Skagen. Disse forhold kan sagtens have medvirket til et øget tryk på Kassen.

Toldkontrollør Foght blev direktør for perioden 1857-1874, en periode, hvorom det vides, at det var svært at få økonomien til at hænge sammen. Således viste Kassens regnskab kun overskud 1857-59, medens årene 1860-70 alle gav underskud, større eller mindre. Vejen frem var - før som nu - at øge indtægterne. Derfor enedes bestyrelsen om, at forrentningen af udbetalte lønningsfors kud

fremover skulle være 4 pct. p.a. Disse fors kud havde hidtil været rentefri, men da antallet var øget væsentligt, forstår man, at det kunne give likviditetsproblemer for Kassen.

Det var også i denne periode, at Foght indførte den fjernstyrede generalforsamling. I spørgsmålet om renteforslaget enedes først bestyrelsen. Derefter sendtes sagen rundt til samtlige »virkelige« medlemmer med Foghts bemærkning: »Da en Generalforsamling er så vanskelig at iværksætte, tillader vi os at udbede os d'Hrr virkelige Medlemmers Erklæring i denne Sag, som vi derefter må betragte som fuldstændig Generalforsamling«. Forslaget vedtoges med stor majoritet. Sådan.

I 1871 ændrede man renten efter beslutning - igen de virkelige medlemmer - til 5 pct. p.a. for ordinære lån og 6 pct. p.a. for de månedlige fors kud og ekstraordinære lån. Disse ekstraordinære lån øgedes i antal efter Begravelseskassens oprettelse i 1859, idet noterede fors skrivninger på begravelseshjælpen ofte blev den sikkerhed, der stillede for disse lån. Måske var det her begrebet, at tage fors kud på glæden/sorgen opstod.

Et enkelt bestyrelsesmedlem opponerede voldsomt mod disse lån, hvilket følgende sentens viser: »Som staaende ene betyder min Anskuelse intet, men jeg spørger, hvorfra skal Pengene komme til sidst, naar saa Mange gribe til Extralaan?«

Interessant er det at kunne notere sig, at de daværende loves §4 ville have været helt tidsvarende i dag. I denne paragraf stod: »Administrationen maa nøie paase, at nærværende Love blive strængt overholdte. Hvor der er handlet udenfor disse til Kassens Tab, skulle alene de af dens Medlemmer, som have underskrevet og besluttet saadant in solidum erstatte Tabet efter Generalforsamlingens Beslutning.«

I en forening som Laanekassen vil medlemstallet naturnødvendigt spille en afgørende rolle. Til belysning af medlemsskarens størrelse er nedenfor vist nogle tal.

1841	70
1870	29
1927	123
1976	565
1991	468

Medlemmer, der har deltaget i senere års generalforsamlinger, vil vide, at der har været udtrykt bekymring for medlemstallet, men når man ser tallene for tidligere generationer, imponeres man endnu mere over, at det i dag er muligt at fejre 150 års jubilæet. Det økonomiske grundlag må til tider have været meget spinkelt.

I en årrække havde Kassen et særligt kontingent, som gik til understøttelse. Et medlem bad i 1874 om fritagelse for denne særlige kontingentbetaling. Begrundelsen var, at der nu kun var fem medlemmer, der kunne få understøttelse, og at disse fem i 25 år havde bidraget med det højeste kontingent. Svaret til ansøgeren blev klart, og er - bortset fra sprogbugen - også meget nutidigt, nemlig: »Da Lovens §7 betinger, at en pensioneret Embedsmand, der vedblivende er Medlem af Kassen, kun betaler halvt Kontingent eller 48 Sk maanedlig, og da Kassens Status ingenlunde er større, end at ethvert lovligt Bidrag bydes, indses ikke, hvorledes Bestyrelsen skulle forsvare at fritage Hr Krenchel aldeles for Bidrag«.

I december maaned 1869 anmodede Kassens kasserer - Passkriver Harritshøj - om at man anlagde en kassebog. Indtil da havde man klaret sig uden, og det havde givet nogle vanskeligheder med at »oversee Kassens constante Status«.

I forbindelse med kassebogens indførelse - 1. januar 1869 - skete der også et kassererskifte. Baggrunden for dette var følgende:

»Da Hr. Harritshøjs Caution er opsagt, og han ikke for nærværende Tid seer sig i stand til at stille nogen anden antagelig Sikkerhed, har Passkriver Motz overtaget denne Tjeneste under samme Betingelser, og har i den Anledning stillet nærværende betryggende Sikkerhed, som d'Hrr. behageligst ville paategne, at samme er dem foreviist til Antagelse. Tjenesten overtages den 1ste Januar 1869, og førstkomende Søndag den 13. ds., kl. 11 Formiddag, ville D'hrr. Directeurer i d.k.T.L. & U. Rosendahl og Christiansen behage at give Møde i Creditoplagscontoiret, for at Hr. Harritshøj kan overlevere samtlige Passiva og Activa Kassen vedkommende til den nye Kasserer Hr. Motz, der har stillet den i Loven befalede Caution, samt den 13. December 1868 have Undertegnede foretaget Eftersyn af T.L. & U.s forskellige Penggeeffekter og forefundet Alt i Orden. Den tilstedeværende Kassebeholdning samt Regnskabsbogen, Regnskabsextracterne og samtlige øvrige Bilage bemeldte Kasse vedkommende, bleve derefter overleverede til Hr. Kasserer Motz, som til Bekræftelse paa den rigtige Modtagelse ligeledes har underskrevet, hvilket ogsaa tjener Hr. Harritshøj som Qvittering for Kassens rigtige Aflevering i alle Henseender.«

De tidligere omtalte betingelser var følgende: »den befalede Caution af 400 Rbd, og en aarlig Gage af 80 Rbd, som De efter Udgiftsordre fra Bestyrelsen kan hæve kvartaliter med 20 Rbd.« - Den nye kasserer virkede i stillingen indtil 1. januar 1888.

I 1873 blev den gamle formand - toldkontrollør C.A. Foght - stillet overfor ungdommens voldsomme krav til de ældre virkelige interessenter. Da denne »voldsomme ung-

dom« bl.a. var identisk med Toldassistentforeningens stifter, J.C. Admirallie, og samme forenings formand i mere end 25 år, toldassistent Hjort, skal årsagen til uroen her omtales.

»Vi undertegnede Interessenter i d.k.T.L. & U. tillader os herved at anmode den meget ærede Bestyrelse om at tage under Overveielse, hvorvidt det maatte være Anledning til at nedsætte Renten af Laan til de oprindelig fastsatte 4 pCt. pro anno, saaledes at der ikke svares yderligere Renter ved de maanedlige Forskud og kvartaliter Fornyelse af Laanet, samt at det maanedlige Contingent til Kassen betydelig nedsættes. Vort Forlangende formene vi at kunne støtte paa hovedsagelig Billighedshensyn ligeoverfor Interessenterne, der paa Grund af Tidens Tryk i økonomisk Henseende trænge til en saadan Imødekommenhed og Lempelse, endvidere paa, at Kassens Midler kan taale en saadan Nedsættelse for Øieblikket, og endelig paa at Klogskab byder at binde Interessenterne til Kassen saalænge og i et saa stort Antal som muligt, da dens Bestaaen er afhængig af Sammenhold, og den nærmeste Fremtid kan true Kassens fremtidige omfattende Virksomhed, naar ny Institutioner friste Interessenterne til at søge andet Sted hen.

Det er ikke vor Hensigt med denne vor Henvendelse at anstille dybgaende Undersøgelser om Kassens Oprindelse, dens Øiemed, dens nye Loves Fremkomst og disses Mangel af Congelig Confirmation, samt de forskellige Interessenters, Enkers og Børns juridiske indbyrdes og fælles Forhold til Kassen, men vi kunde dog ikke lade være at benytte Lejligheden til at udtale det høist ønskelige i, at disse forskellige og tilsyneladende noget indviklede Forhold snarest søgtes ret klaret.

Som vigtige vejledende Momenter i denne Sag tillade vi os eksempelvis at anføre: Lovene

af 1841 ere kongelig confirmerede som gjældende for en Laane og Understøttelseskasse. Som Kassens Øiemed nævner Lovene: Nr. 1 Laan og Nr. 2 Understøttelse. Der findes intet Sted nogen streng Grændse imellem Laanekassens og Understøttelseskassens Indtægter, Udgivter og Pengemidler, disse synes sammensmeltet. Bestyrelsen for begge Afdelinger af Kassen er fælles og bestaar af begge Arter af Medlemmer. Lovene gjør det til Pligt, at Obligationer og andre Pengeeffecter skulle lyde paa L & U. Forskud gives frit til Interessenterne. Lovene gjør det til Pligt for Administrationen og fremhæver det ovenikjøbet at disse strengt overholdes. Sluttelig kunne vi ikke undlade at berøre, at efterhaanden som Naturen gjør sine Krav gjældende, nærmer det Tidspunkt sig, hvor Spørgsmaalet om de betydelige Pengemidlers endelige Anbringelse vil reises. Der maa kunne alt nu opstilles en Sandsynlighedsberegning over hvorlænge - og da i den Tid hvor stor Kassens Pengebeholdning behøver at være for at opfylde og tilfredsstille de Krav, der er stillet til den, og derefter maa det kunne bestemmes, hvorvidt Contingenterne alt nu kunne taale Nedsættelse. Den Forpligtelse Kassen har ligeoverfor de alt tilstedeværende og de faa eventuelle Enker, maa den vistnok lettest, sikrest og mest fordelagtig for begge Parter at kunne ordne ved at gjøre et Indskud i Livrente-Anstalten af 1871, saaledes at Kassen beholder et anseeligt Beløb til Udlaan mod passende Renter. Vore Forfædre i Kassen og vi selv have opsparet og samlet for at kunne opfylde Bestemmelserne om at yde Hjælp paa forskellig Maade, men ikke for at efterlade en Arv til ubekjendte og tvivlsomme Efterkommere eller lade en rig Kapital ligge herreløs for som saadan at forsvinde i Statskassens umaadelige Svælg. Kjøbenhavn d.12. Marts 1873, (16 underskrifter)

Henvendelsen er på mange måder interessant. F.eks. kan vi nu 118 år efter konstatere, at frygten for Kassens fremtid var ubegrundet. Tiden vil vise, om den nuværende frygt for samme problem også er grundløs. Det er vel tillige interessant, at man også i 1873 talte om »Statskassens umaadelige Svælg«. Begrebet »danaidernes kar« er ikke af nyere dato, omend dets oprindelse egentlig ikke har noget med »statskassen« at gøre.

Henvendelsen blev besvaret, og med moderne sprogbrug må man nok sige, at det var hurtig sagsbehandling. Den 24. marts tilskrev bestyrelsen klagerne således:

»Som Svar paa D'hr. 's ærede Skrivelse af 12. ds. undlader vi ikke herved at meddele følgende: Skrivelsens væsentlige Indhold falder aldeles sammen med, hvad der allerede i længere Tid har ligget os paa Hjerte at faa omordnet ved bemeldte L & U paa passende og forsvarelig Maade, og naar der endnu intet bestemt Skridt fra vor Side er gjort til dets Øjemedts Opnaaelse, er Grunden dertil den, at man hidtil lever i Haabet om muligvis at faa Arbejdet betydeligt lettet ved et Hjælpemiddel som her endnu ikke ret vel kan angives. Da der imidlertid fra vor Side Intet er til Hinder for en foreløbig Discussion til Opgavens eventuelle Løsning, tillader vi os herved at anmode D'hr. om behageligen af Deres Midte at udvælge 2 a 3 Medlemmer til desangaaende at sammentræde med os paa nærmere Tid og Sted, hvor da alle de til Sagens Belysning nødvendige Actstykker skulde være tilstede.«

I marts 1874 valgtes en af medunderskriverne, toldkontrollør F.F. Busch til 1ste Directeur, og dette handlingsforløb er vel næsten klassisk. Rebeller skal vælges ind i bestyrelsen. For Busch's vedkommende blev det til en formandsperiode på 21 år. Det fortælles, at mange medlemmer betegnede den som »Busch's Laanekasse«.

I 1875 genindførtes afholdelse af generalforsamling, og på den, der blev afholdt den 11. april 1880 hed det: »Toldkontrollør Lund, den eneste tilbageværende virkelige Interessent bestemte, at Kassens Midler ved hans Død skulle danne et fast Laanefond for Københavns Toldassistenter og overgaa til en af de laanende Medlemmer valgt Bestyrelse i Lighed med den nuværende, der bærer Ansvar for, at Kassen vedbliver at bestaa som en selvstændig Laanekasse, uden at træde i Forbindelse med nogen Anden, og ved Siden heraf opfylder Enkernes berettigede Krav paa en særlig Understøttelse. Kassens Midler maa selvfølgelig igensinde deles mellem Medlemmerne.«

Den 1. januar 1888 blev forslaget fra april 1880 vedtaget på en generalforsamling, og i alle senere lovændringer er toldkontrollør Lunds bestemmelser blevet respekteret. Undertagelsen fra reglen kom i 1926, da Laanekassen det år opslugte Toldassistentforeningens Laanekasseafdeling, som var grundlagt i 1893. Hvorfor denne afdeling var kommet til verden, når man allerede havde Laanekassen, vides ikke, men måske nogle faglige modsætninger kunne være grunden. Dog sagde formanden, toldassistent Rask Olsen, i forbindelse med ophævelsen, at man tog en ret og en fordel fra de mange, der var medlemmer af Toldassistentforeningen uden samtidig at være medlem af Laanekassen. En undersøgelse af Assistentforeningens historie vil måske give svaret på dette spørgsmål.

Den Laanekasse, vi kender i dag, fungerer ret beset på grundlag af lovene fra 1. januar 1888 kombineret med de senere regler fra det udvalgsarbejde, der blev påbegyndt i 1925. I tiden fra 1841 drejede det sig også om understøttelse, en funktion, som jo i nyere tid i langt højere grad er overtaget af samfundet.

Udvalgsarbejdet i 1925 resulterede i lovfor-

slag, der fremlagdes i marts 1926. De blev vedtaget, men først efter at bestyrelsen havde sendt bud efter nogle flere pro-indstillede medlemmer. Demokratiet har altid haft gode forhold i Danmark. Afstemningen - 34 for og 4 imod - sikrede godkendelsen af lovforslagene. Provinsens kolleger havde afvist at være med, så derfor blev det »københavnske« cementseret ved lovene fra 1926. Fra dette år optoges assistenter fra opsynet i København som medlemmer af Kassen, og helt indtil 1937 fortsatte man med den ordning, at formanden for Laanekassen samtidig var formand for De københavnske Toldassistenters Forening.

Vi foretager endnu et mindre hop i tiden. Tilbage i 1893 indtrådte en af Kassens mange betydende personer i bestyrelsen, nemlig Toldassistent R. Wexøe. Under mange omskiftelser blev han i bestyrelsen helt til 1939, altså i 46 år, heraf de sidste 20 år som kasserer. I 25 af disse mange år var han eneste toldassistent i bestyrelsen og som sådan det eneste led mellem Toldassistenterne og den Kasse, man i sin tid selv havde stiftet.

Fra 1937 blev Laanekassen selvstændig i enhver hensende. Dens art og formål gør dog, at den fortsat lever anonymt. Medlemmerne må have krav på, at oprettede låneforhold er et anliggende mellem medlemmet og bestyrelsen. Men alt har jo ikke været lånesager, så lidt kan der da berettes om perioden frem til 1991.

Generalforsamlingsentusiaster vil kunne glæde sig over, at man i 1943 kunne bespise deltagerne i generalforsamlingen for 3 kr pro persona. Men kun, hvis der blev medbragt smør- og brødkort.

I en ikke-dateret og ikke-underskreven skrivelse fra 1944 til den daværende kasserer, Knud Jensen, omtales problemstillingen ved køb af børsnoterede obligationer. Samme

skrivelses sidste afsnit handler herefter - helt umotiveret - om kvinder i Laanekassen. Da det er et herligt stykke historieskrivning, citeres afsnittet i sin helhed:

»Da Kassen blev stiftet i 1841 har begrebet »kvindelig Tolder« i hvert Fald i Opsynet, vel næppe foresvævet vore gæve Kolleger. At disse enkelte Stykker, der anførtes paa Generalforsamlingen, skulle henregnes til Opsynstjeneste, er vel en lidt »anstrængt« Betegnelse, i hvert Fald staar de da ikke opført paa Tjenestefordelingen. Men 1944 er jo noget andet end 1841 og skal de omtalte Damer have Adgang til Kassen, synes jeg egentlig, at alle kvindelige og mandlige Assisterter paa Kontorer i København skulle have samme ret: at gøre Forskel her vil bare sætte ondt Blod og det kan vel næppe dreje sig om saa mange i det hele taget«.

Konsekvenserne af denne skrivelse kan ses i efterfølgende års regnskaber. Fra 1944/46 anfører man nemlig separat antallet af kvindelige medlemmer. Tallene ser således ud:

- 1944 - 1 kvindelig og 247 mandlige medlemmer
- 1945 - 3 kvindelige og 266 mandlige medlemmer
- 1946 - 4 kvindelige og 285 mandlige medlemmer

Laanekassen var utroligt tidligt med som forening betragtet. Men diskussionen om kvindernes berettigelse i mandssamfundet kom måske lidt senere her end andre steder. Kvinderne fik trods alt stemmeret i 1915. I øvrigt har man i efterkrigstiden flere gange diskutert fleksibiliteten i betegnelsen »Københavns opsyn«.

Det tog år, før kollegerne fra 1938 i de nu hedengangne afgiftsinspektorer kunne blive medlemmer af Laanekassen, og først

ved en lovændring vedtaget i 1979 kunne kollegerne i det i 1965 oprettede Direktoratet for Toldvæsenet blive optaget som medlemmer. - Ændringer kræver overvejelse og respekt for traditioner.

Ved Laanekassens generalforsamling i 1991 medførte nye, voldsomme strukturændringer for »den gamle etat«, at det geografiske område for Laanekassen ud over selve København også kom til at omfatte Ballerup - Hvidovre - Høje-Tåstrup - Nærum samt Told- og Skattestyrelsen. Men man skal fortsat være tjenestemand/dame i det, der er tilbage af det »gamle væsen«, for at kunne optages som medlem.

Under 2. verdenskrig fik Laanekassen et problem, som man tog op til drøftelse i 1948. Det bestod i, at man under krigen havde ophobet flere ledige penge, men disse kunne ikke anbringes til en rimelig forrentning. Bankerne begrænsede faktisk størrelsen af foretagne indskud og nedsatte samtidig indlånsrenten.

Laanekassen havde ophobet 60-70.000 kr. Af disse blev 40.000 kr forrentet med mindre end én procent. I 1946 købte man obligationer for pengene. I 1947/48 solgte man disse obligationer. Pengene blev benyttet til en gryende udlånsaktivitet, som var påbegyndt i årene efter krigens afslutning. Det fremgår af akterne, at man - d.v.s. bestyrelsen - ved personlig samtale i fortrolighed anbefalede medlemmerne at konvertere dyre eller på anden måde ufordelagtige lån, som de havde med andre virksomheder, til Laanekasselån.

Samfundets lånepolitik ændredes også, og det gav så meget »run« på Laanekassen, at udlånene pr. 31. juli 1948 for første gang i mange år oversteg indskudsbeløbene. For at klare efterspørgslen blev bestyrelsen nødt til at træffe nogle foranstaltninger. Det besluttedes at begrænse de daværende D-lån i følgende situationer:

- 1) Når der haves formodning om, at det ikke er vedkommende medlem selv, der er i trang.
- 2) Når pengene skal bruges i spekulationsøjemed og
- 3) Når der tilbydes sikkerhed i en bank- eller sparekassebog.

Ændringen var også begrundet i en imødegåelse af dårlige tider. En oparbejdet reserve skulle anbringes til en god forrentning - og det ville dengang sige 5 pct. p.a. og derover. Samtidig ville det påvirke medlemmernes udbytte positivt, og dette kunne være nødvendigt for at holde på indskydernes penge. Det fremgår af regnskabet for 1948, at medlemmernes udbytte var 3,5 pct.

Ved gennemlæsning af dette, må man nok konstatere, at historien på en eller anden måde gentager sig. Dagens bestyrelse kan nikke genkendende til flere af problemerne. Medlemmerne kan sikkert også. De før omtalte problemer var skitseret på bagsiden af reglementssider vedrørende diverse forbrugsafgifter. Genbrug blev opfundet for mange år siden. Af de offentligt ansatte.

De, der troede, at en video-film, som vist i 1990/91 for personalet, var det sidste nye, vil med forbavelse erfare, at på Laanekassens generalforsamling i marts måned 1948, blev der efterfølgende vist en »Tolder-Tonefilm« ledsaget af nogle moderne »Musik-Films«. Baggrunden for denne films tilblivelse kender skribenten ikke, men avanceret lyder det, når årstallet 1948 tages i betragtning.

I 1953 ophørte man med at benytte Kontrabogen. Den havde været brugt i alt fald tilbage til året 1926, men formentlig også tidligere. Bogen blev behørigt autoriseret og udleveret til hvert enkelt medlem. En gang årlig fremsendtes den til kassereren, der tilskrev medlemmets opnåede udbytte i bogen, som i øvrigt var rubriceret til førelse af indskudte og

	Kontingent	Udlån	Hævet indestående	antal medlemmer
1922	333 kr.	7.000 kr.		
1941	1.340 kr.	100.260 kr.	36.700 kr.	
1951	2.205 kr.	389.150 kr.	48.200 kr.	383
1961	3.036 kr.	717.600 kr.	262.100 kr.	509
1971	6.557 kr.	1.288.900 kr.	419.000 kr.	546
1981	31.920 kr.	2.054.500 kr.	977.500 kr.	527
1990	56.870 kr.	1.311.600 kr.	1.211.900 kr.	468

hævede beløb. Bagest i kon-
trabogen var optrykt Laanekassens love. Det
var en bog der, hvis den skulle fremstilles i dag
i en tilsvarende kvalitet, ville belaste regnska-
bets udgiftsside med store beløb.

Laanekassens vigtigste formål gennem ti-
derne har været - udlån. I årenes løb har der
været forskellige typer af lån. Jubilæums-
årets medlemmer ved, at der i dag kun arbej-
des med to typer lån, B- og C-lån. I tiden før
og efter 1945 havde Laanekassen et større
udbud. Lånenes art nævnes her, fordi det vel
også viser lidt af det sociale aspekt, der i man-
ge år har præget Laanekassen.

A-lån. Kunne opnås ved indlæggelse på ho-
spital eller klinik af et medlem, hans hustru
eller børn u.18 år. Lånet var rentefrit. Beløbet
var i 1941 på 200 kr og i 1951 på 400 kr. Tilba-
gebetaling: 10 kr pr. måned.

B-lån. Ved dødsfald - medlemmets hustru
eller børn u.18 år - ydes lån på indtil 400 kr. I
såvel 1941 som i 1951 til en rente af 4 pct. p.a.

C-lån. Denne type lån var delt op i tre un-

dergrupper, afhængig af lånestørrelse og be-
løbet på medlemmets indskudskonto. Der
krævedes sikkerhedsstillelse og betaltes pro-
vision.

D-lån. Denne type lån blev bevilget, hvis
kassens midler tillod det. Det var lidt større
lån mod sikkerhedsstillelse i værdipapirer,
livsforsikring, arverente eller anden betryg-
gende sikkerhed.

E-lån. Stort set som C- og D-lån, men mod
en rente, der var ½ pct. højere end Sparekas-
sen Bikubens til enhver tid gældende højeste
indlånsrente for ikke-båndlagte midler.

Set med nutidens øjne må man vel sige, at
reduktionen af lånetyperne er en tilpasning til
det samfund, vi nu i 150 år som forening har
været en del af.

Til slut lidt om Laanekassens talmæssige
udvikling. Det, der vedrørte det enkelte med-
lem, har ofte været en hjælp til anskaffelse af
lige netop en af de ting, man stod og mangle-
de. Andre end de i skemaet viste tal kunne
være valgt, men læseren kan ud fra tallene

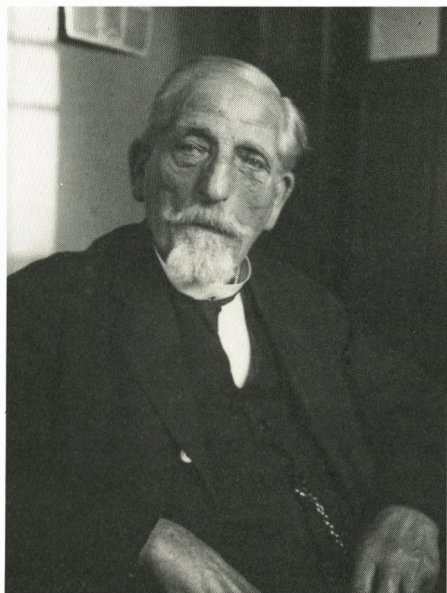
Toldassistent R. H. J. Wexøe (1851-1946) var en sagnomspunden skikkelse i hovedstadens tolderverden med de mange tjenestesteder. I et halvt århundrede var han kasserer for de fleste af de københavnske toldassistenters foreningskasser og modtog ved sit 40 års jubilæum - i 1910 - følgende adresse med tekst i tidens stil: »Idet vi underskrevne Toldassistenter i København paa 40 Aars Dagen for Deres Indtræden i Toldvæsenet føle os foranledigede til at bringe Dem vor Lykønskning, sker det ikke allene af kollegiale Hensyn, men først og fremmest fordi vi - de ældre som de yngre blandt os - har et aabent Blik for den Betydning Deres Personlighed har haft for os, hvad enten vi erindre os Deres Dygtighed og Nidkærhed i Deres Stilling, eller vi erindre os det varme Hjerte og retlinede Sind, hvormed De mødte os i som udenfor Tjenesten«.

godt vurdere, om ikke det med rimelighed kan hævdes, at Laanekassen gennem årene har hjulpet mange.

1922 er det ældste regnskab, skribenten er i besiddelse af, derfor er dette år medtaget.

Allerede i 1962 blev millionen rundet i udlån. I 1976 passerende udlånet for første gang 2 millioner. Faldet fra 1981 til 1990 er meget markant, men forklaringen enkel. I firserne kom politikernes mange »kure« til befolkningen. Det blev bl.a. skattemæssigt meget dyrere end tidligere at låne penge. Derfor faldt udlånene, men regnskaberne viser samtidig, at man stadig behøvede penge. Derfor steg posten »hævet af indskud« voldsomt i disse år.

Har Laanekassen en fremtid i Dagens Danmark og i et kommende indre marked? Svaret må være et ubetinget ja, og begrundelsen herfor er enkel. De nye finansielle supermarkeder, der er ved at se dagens lys, er ikke for de små forbrugere.

Hvis vi »overlever« som arbejdsplads og som offentligt ansatte, vil der også fremover være brug for en Laanekasse. Navnet kan - måske diskuteres, men ikke formålet.

Laanekassens formænd gennem tiderne

1841-1857 L.P. Heggum, toldbetjent, fra 1850 toldkontrollør.

1857-1874 C.A. Foght, toldkontrollør.

1874-1894 F.F. Busch, toldkontrollør.

1894-1909 H.C. Petersen (Porsdal), toldkontrollør.

1909-1909 R.C. Tørnøe, toldkontrollør, formand i ni måneder.

1909-1916 P.V. Kjertmann, toldkontrollør.

1916-1917 Hermann Andersen, toldkontrollør.

1917-1919 I.A. Bjørn, toldkontrollør.

1919-1920 Ernst Jensen, toldkontrollør.

1920-1922 Carl Schmidt, toldkontrollør.

1922-1924 Harald Jensen, toldkontrollør.

1924-1925 R.H. Kjertmann, toldkontrollør.

1925-1929 I. Bregnbak, toldassistent.

1929-1937 O. Rask Olsen, overtoldassistent.

1937-1946 T.P. Christensen, toldkontrollør.

1946-1950 G. Elmue, toldassistent.

1950-1951 B. Bjarrum, toldassistent.

1951-1955 G. Elmue, overtoldassistent.

1955-1975 J.P. Rasmussen, vicetoldinspektør.

1975-1977 Hardy Hansen, funktionschef.

1977- Jørgen Lindby, vicetoldinspektør.

I perioden 1919-1937 var de pågældende samtidig formand for Toldassistentforeningen.

Laanekassens bestyrelse i jubilæumsåret:

M. Hardy Hansen, funktionschef, kasserer (1966).

Finn Høltermann, vicetoldinspektør, bogholder (1978).

E. Krogh Nielsen, vicetoldinspektør (1974).

H.J. Kristensen, toldkonsulent (1977).

Jørgen Lindby, vicetoldinspektør, formand (1973)

Tallet i parentes er det år, pågældende indtrådte i bestyrelsen.

Kilder: Dansk Toldhistorie; Politikens Danmarkshistorie; DkTL af 1841 - 100 års jubilæumsskriftet; Københavns, hvornår skete det - Politiken; Dansk Toldtidende.

Fabrikskommissionær Johann Friedrich Beckers indberetninger 1774-75.

af Lars N. Henningsen

Årene fra 1772 til 1784 betegnes undertiden som »Guldbergtiden« efter den ledende statsminister Ove Høegh-Guldberg. Det var merkantilismens sidste glansperiode, præget af forsøg på at fremme den danske handel og den indenlandske industri - på udlandets bekostning. Beskyttelsestolden blev forhøjet, og der blev udstedt importforbud. Til de hjemlige fabrikker blev der givet betydelige understøttelser.¹ For at fremme afsætningen af de indenlandske varer i Norge og Danmark (gen)oprettedes det såkaldte Generalmagasinkontor i 1774. Særlige fabrikskommissionærer blev udnævnt for at føre kontorets intentioner ud i livet. Som »handelsrejsende« opsogte de købmænd og handlende i de to rigers byer, anbefalede de hjemlige manufakturvarer, fremviste vareprøver og modtog bestillinger fra de handlende.²

En af disse fabrikskommissionærer var den forhenværende grosserer Johann Friedrich Becker. Han havde haft en omskiftelig karriere. Becker var præstesøn, født i 1721 i Neustadt an der Hardt i Kurpfalz. Han fik en handelsuddannelse og slog sig i 1747 ned i København, hvor han 1754 tog borgerskab som grosserer. Sammen med grosserer Lauritz Gleeurup opbyggede han firmaet »Becker & Gleeurup« (rederi i Østersøen og Middelhavet, handel på Vestindien, handel med vin, salt, sejldug, uld osv). Der var livlig aktivitet i Beckers skiftende domiciler i hovedstaden - i Strandgade, Knabrostræde og Magstræde. I 1762 var der tre »kontortjenere« i gang på kontoret.³

Fra omkring 1766 kom firmaet imidlertid i

modvind. Det blev indviklet i retssager med flere skibskaptajner og led slemme tab - i 1776 opgjort til »over en halv tønne guld«. Becker måtte opgive borgerskabet som grosserer og i 1768 sælge sit hus. Takket være forbindelse til den opadstigende storkøbmand Frederik de Coninck lykkedes det at få en »retrætepost« i statsadministrationen. I 1774 blev han som nævnt fabrikskommissionær og fra 1777 bogholder og kasserer ved Generalmagasinet. 1778-81 ændredes stillingen til bogholder i Kommercekollegiet, og fra 1782 indtil sin død 1786 var han endelig kontrollør i Den kgl. Bank.⁴

I denne sammenhæng vil vi holde os til Beckers virksomhed som omrejsende fabrikskommissionær. Den 18. august 1774 stadfæstede kong Christian VII hans udnævnelse, og allerede dagen efter fik han sin instruktion for den kommende rejse rundt i alle de kongerigske provinser. Becker skulle berejse Fyn, Jylland, Lolland, Falster og Sjælland for at fremme afsætningen af de indenlandske fabriksvarer. Han skulle fremvise vareprøver og kunne lokke de handlende med 6-12 måneders kredit og en præmie på 3% af de bestilte varers værdi. Desuden skulle han afgive indberetning om hvert enkelt steds særlige vareønsker og om de enkelte købmænds forhold. Han skulle også studere de lokale fabrikkers tilstand, fremme deres afsætning og give ideer til anlæg af nye virksomheder. Endelig skulle han i særlig grad holde et vågent øje med smughandelen og stille forslag til hindring af de »overalt på Landet i Svang gaaende Misbrug«.⁵ Sidstnævnte opgave med-

førte, at han undervejs fik brug for at søge oplysninger hos de stedlige toldbetjente.⁶

Becker rejste straks afsted, og allerede den 1. september 1774 kunne han berette om sine bestræbelser i Odense. Stiftamtmandene og byernes magistrater og byfogeder fik pålæg om at understøtte fabrikskommissionæren på enhver måde.⁷

Beckers rejse resulterede i 1774-75 i en lang række indberetninger fra næsten alle byer i kongeriget Danmark. Her fortalte han om de enkelte byers handel og industri, og om de mange vanskeligheder, der var at kæmpe imod. Den alvorligste hindring for opbygningen af de hjemlige manufakturer så han i det omsiggribende smugleri. Kun en effektiv gennemførelse af toldlovenes beskyttelse kunne hindre den ubillige konkurrence fra smuglervarerne.

Desværre er de originale indberetninger ikke bevaret. I dag kendes de kun i korte uddrag i Kommercekollegiets journaler.⁸ Og det må i høj grad beklages, fordi der har været tale om meget detaljerede skildringer af byernes og enkelte handlendes økonomiske forhold. De bevarede resumeer giver kun en mat afglans af indberetningernes oprindelige rigdom af oplysninger. Alligevel er det værd at drage Beckers beretninger fra Jylland, Sjælland og Lolland-Falster frem af glemslen - også fordi de levende illustrerer, at datidens meget protektionistiske toldlove ofte mere var tomme ord end levende realitet. Smuglerne havde kronede dage.

Beckers indberetning fra Jylland, 19. juni 1775

Præsent. datum 26. aug. 1775.⁹

Fabrique Commissionairen *Johan Friderick Becker* indsender under 19. Juni en Beretning over Handels Beskaffenheden etc. i de danske Provintzer. De Remarquer, som hand ved sin

giennem Rejse over hver Stæd især har giort, bestaaer i følgende:

1. I Henseende til **Fridericia**. Det Stæd er belejlig til Fabriquer og Handel formedelst Skibsfarten giennem det Lille Belt. Men hand har der funden det modsatte, og at der i dets Stæd begaaes det største Underslæb. Den forhen værende Tøjfabrique er needlagt, men en Sæbe Fabrique er i god Drift. Der er kun en Feldbereeder, skjønt vel 10 kunde leve. Hvoraf følger, at Skindene raae bliver udført, og Arbejdslønnen gaar til Fremmede.

2. **Coldings** Handel er meest med Korn Avling og ellers med smaat Bonde Kram, fordi Holsteenerne ligger dem for nær, med hvilke de ikke kand holde Priis uden at contrebandere. Haunen er her indslæmmet, der gjør Transporten vanskelig og bekostelig m.v.

3. **Weile** er omgivet med Bierge, der gjør Bondens Tilførsel om Vinteren ugiørlig. I Byen er derfor ikke heller meere end 3de Kiøbmænd i Drift. Hand troer en Cattun Fabrique her med stor Fordeel kunde anlegges. Da Haunen baade her og i Colding med liiden Bekostning kunde istandsættes ved Hielp af en Mudder Machine. Faareavl synes ham og Weile er beqvem til.

4. **Horsens** er en nærsom Kiøbstæd og Handelen med Landmanden betydelig. Hvorfor Fabrique Handel er liden. Her var ellers Lejlighed til Fabriquer med grove Vahre, men Lysten er betaged ved en tilforn værende ulden Tøj-Fabriques slette Skiæbne. I øvrigt er Haunen her og indslæmmet og Transporten vandskelig.

5. **Schanderborg**. Driver Landhandling og Agterdyrkning og faaer sine Vare fra Horsens og Aarhus.

6. **Aarhus** er en af de betydeligste Handels Stæder i Jylland. Faae formuende Kiøbmænd, men mange Begyndere uden Formue. Siden den sidste Fabriques Nedlæggelse har Tiggerne tiltaged. Hand foreslaaer derfor, at der igien maatte anlegges et nyt Manufactuur, da Kiøbmændene er villig at understøtte samme m.v. Exempel herpaa anfører hand, at en Mand der i Byen har skiænked 500 Rd. til et Arbejds Huuses Oprettelse og fleere vil følge.

7. **Ebbeltoft** er beqvem til Handelen for dens Lager, da Skibe kand losse og lade tæt ved Byen. Ikke desmindre er Handelen dog slet, og der kiendes ikke engang indenlandske Fabrique Vahre.

8. **Grenaae** har meere Rørelse i Handelen. Bolværked trænger stærk til Reparation, hvilked hand ønsker maatte tages i Betragtning, da det nu for Tiden kunde sættes i Stand med ringe [bekostning?] og dets tilbagestaaende frelses.

Kiøbmændene her har loved at vil befordre Fabrique Varernes Afsætning, og en formuende Kiøbmand naunl. Juul har alt gjort Begyndelse.

9. **Randers** har stærk Landhandel, og en deel Handlende meest med det forbudne. Hand-skemagerne har formindsked sig. Her er et Sukker Raffinaderie, som er i nogenleedes Drift, men kunde være bedre. Laxefangsten er stærk aftaged, hvilked hand meere tilskriver en søvnig Drift en $\frac{1}{4}$ d $\frac{2}{3}$ Fiskens Aftagelse.

10. **Hobroe** har temmelig Handel med Landmanden og med Bonde Kram, dog ubetydelig med Fabrik Vare.

11. **Mariager** har en god Haun, men Randers og Hobroe betager det sin Næring og Søgning.

12. **Aalborg** er den betydeligste af de jydsk Stæder. Har mange og store Fordeele, ligesom og mangfoldige Handlende, men ikke en retskaffen Kiøbmand. Her begaaes stoer Uorden og Svighandel af Skippere etc., som gjør at Kiøbmændene for at concurrere med dem maae gjøre det samme. Stædet er beqvem til Fabriquer; men har ikke meere end et Sukkerraffinaderie og et Sæbesyderie, som er i god Drift. En Pottemager gjør gode Potter og Forme til Raffinaderiet, men er ligesaa dyr som i Kiøbenhavn. Ellers beklager hand at Silkefabriquen er forfløtted til Residentzen, da tilforn mange havde derved Arbejde. Et Garverie har været i Drift, men er nedlagt ved Ejerens Promotion til Byefoged. I øvrigt anmerker hand, at 2de afdøde Kiøbmænd har testamentered 8000 Rd. til et Arbedshuuses Indretning, med hvilke Executores Testamenti indesidder uden at bringe Testamentet i Execution, der dog var at ønske, jo før jo heller at maatte paatales.

13. **Hiøring**, ubetydelig i Fabrique Handel.

14. **Fladstrand**. Her begaaes endeel svig Handel. Ellers proponerer hand et Korn Magazins Indretning, siden Stædet ligger saa nær Norge.

15. **Sæbye** er i maadelige Handels Omstændigheder. Kirken staaer $\frac{1}{4}$ i $\frac{2}{3}$ Fare for at blive underskylled, hvis derpaa ikke hastig raades Boed.

16. **Niibe** nærer sig meest med Sildefiskerie.

17. **Løgstøer** nærer sig ligeledes af Sildefiskerie, ikkun liden Handel med Fabrik-Vare. De farlige Løgstørs Grunde er Aarsag til 4de Stæders liden Handel. Et Bolværk for Vejlen mener hand ville forandre dette til et got Land.

Wiborg, Thisted, Nykiøbing, Lemvig, Schi-ve og Holstebro henregner ligeledes Løkstøers Grunde som Aarsag til deres aftagne Handel. Dog er dette ved et lykkelig Tilfælde nylig røddet af Vejen. I denne Egn troer han Fabrique Vahre vil nyde Afsætning, dog findes der ingen Fabriquer uden Viborg Tugthuus, hvis Indretning af de nye Ejere hand meged berømmer, ligesom hand og opregner, hvad der er bleven forfærdiget fra 1ste July 1768 til 2. Nov. a.p. Et Fayance Værk paa Heregaarden Lund er og i god Drift, men har været saa uheldig, at det har haft en slet Mester.

Ringkiøbing og *Wahrde* har endnu temmelig god Handel med grove Vahre for Landmanden, og desforuden ere begavede med anseelige Markjorder. Hollænderne og Hamborg har Øe Beboernes Svighandel. Bonden er i et par Naboeherreder frem for andre flittige. Herfra kommer de jyske Strømper samt endeel uldne Tøjer. Der begaaes her som foranført Endeel Svighandel.

Riibe er af alle de jyske Stæder i en enest forvired Tilstand. Dens Handel er meest declineret mod forrige Tiider. Hand beskriver dette meged vidtløftig, og Kiøbmændenes egenhændige Promemorier herom lader hand medfølge.

Til Slutning anmærker hand, at Bonden i Jylland mærkelig har forbedret sin Kornavl : at Faareavlen ligeledes burde forbedres ved Indførsel af Eiderstædtske Vædre, og at Stutterierne ligesaameget kunde trænge til Forbedring, da Bonden med et Par gode Hæste kunde udrette meere end med 4de af de smaae Føl, de nu har, og endelig anfører hand, at der gierne ifølge de flestes Ønsker maatte blive anlagt fleere Fabriquer. Raad imod de fleste Mangler lover hand nærmere at vil indgive.

Beckers forslag til afhjælpning af mangler i købstadhandelen, 19. juni 1775.
Præs. 21. Aug. 1775.¹⁰

I Continuation af det foregaaende insinuerer bemelte Becker under 19. Junii et Forslag til at redressere de foranførte Mangler i Kiøbstæd Handelen.

Ved at viise Grundene og de første Aarsager til de fleeste Uordener, som overalt ere almindelige, baner hand sig videre Vejen til at kunde viise de Regler, som maatte iagttages, naar det foranførte igien skulle bringes i sin rette Orden.

1. Der maatte da efter hans Tanker først og fremmes antages og foreskrives et general Handelssystem, hvorefter enhver sig skulle rette, ingen blive Kiøbmand uden hand havde udstaaet sine Lære Aar. Hand er selv udlært Kiøbmand. Ingen uprilegeret handle og de privilegerede saameged mueligt indskrænkes. Skræderne tilholdes og aflægge Eed, at de ikke ville forarbejde noget Contrebande, ingen tillades at opslaae deres Boutiqver paa de offentlige Markeder, uden alleene de i Byer boende, og alle rejsende og omløbende Lærreds-Handlere ikke at sælge til andre end de Handlende paa Stædet i Partie-Viis.

2. Maatte det forbydes Skippere, Styrmand og andre Søfolk at handle med udenrigske Producter, da hermed begaaes det største Underslæb. I dets Stæd kunde de heller nyde en vis Førings Penge. Ligesom de og foruden den Rigtighed, den Kongl. Told Rulle fordrer, hver Gang de kommer paa deres rette losse Plads, i deres Angivelse udtrykkelig skulle erklære, enten aldeles ikke at have været noget Stæd inde, eller paa Strandkanten have brækket deres Last og ført deraf meged eller lidet fra Skibet, og om saa skeed er, da

troelig at angive, naar, hvor og hvad de have udlosset, hvor mange Mand stærk og hvor mange Passagerer de have haft eller har om Borde med sig, og om de have passeret en eller anden Strøm-Told m.v. Skulle hermed begaaes Underslæb, da at straffes uden Naade indtil Skibeds Confiscation, da Reederne efter hans Tanker bør være ansvarlig for den de betroe deres Skib at føre. Fiskere og Færgemænd burde ikke befatte sig med Handel eller ulovlig Transport imod Told Ordonnancen eller fare omkring ved de jydsk og lollandske Kyster for at indtage indenlandske Producter. Ærrøe burde for dens drivende Svighandel ligge under de danske Told Rettigheder, og Præmie maatte sættes for dem, som var Angivere om forbuden Handel; og slige Angivere i stæden for de nu ansees som nedrige og Ulykkes Fugle, burde desuden her efter ansees som ærlige og ædeltænkende Patriotier m.v.

3. For- og Land Prang maatte hæmmes. At Forordningerne herom ikke bliver overholdt, anseer hand som den største Hindring. Den lange Rettergangs Maade, som Procuratorerne ofte hendirer til Uendelighed. Straffen burde bestemmes til 50 Rdl. for hver gang, som Angiveren endog mod sin egen Husbonde skulle nyde m.v.

4. Er Tolden efter hans Tanker ansat for høj paa visse Deeles og Toldbetientene for lidet aflagt. Naar disse ikke kand leve, og det lønner umagen at Contrebandiere, vil den kongl. Casse stædse liide.

5. Ligesaa vel som Fabriquerne og Fabricanterne blive understøttede, burde Kiøbernes Beste og paasees gode Vare til billig Priis m.v., og Fabrikøren ikke sælge i mindre Partier end halve Stykker ad gangen, da de Hand-

lende opkøber ellers Stuver for med de der ved hengende Stempler at begaae Underslæb.

6. Til at ophielpede de fattige Fabrikantere meener hand, at vel anlagde Spinderier ville contribuere en Hoben, da den største Mængde Tiggere derved kunde employeres, hvilked hand videre udfører, hvorleedes kunde iværksættes.

7. De feedeste Kiøbstæd Jorder maatte anlegges til nyttigere end til Korn-Avl. Til Hamp, Hør, Raapsaat, Toback og Farve Gevæxter, samt Præmie udsættes for Morbær Plantagers Anlæg.

Hand meener, at Landet herved ville viinde, en Hoben Fabrikker blomstre og Landets Producter af Landets egne blive forarbejdet.

9. Faare Avlens Forbedring holder hand for at være af Vigtighed, og opgiver hand til dens Forbedring adskillige Poster som maatte iagttages, og hvilked ville være til stoer Nytte for Landet i Almindelighed.

Til Slutning ønsker hand Bondens Vilkaar forbedrede ved Fælledskabets Ophævelse. Til Exempel herpaa og til Efterfølgelse anpriiser hand Kammerherre v. *Lev.* og v. *Holstein* i Fyhn og Brødrene *Teilman* i Jylland, som allerede have foretaget en saadan Forandring. Ligesaa hand og ønsker, at alle Sager, Handelen, Fabrikker, Toldsviig etc. angl. burde befales som Land Politie Sager at afgøres m. videre for at forekomme lange og vidtløftige og bekostelige Processer.

Beckers indberetning fra Sjælland og Lolland-Falster, 31. august 1775.
Indkommen 7. Octb.¹¹

Joh. Frider. Becker giver under 31. Aug. 1775

nærmere Efterretning om Fabriquernes Tilstand i de Sædlandske Provintzer. Og melder hand da at

Kiøge ikke har nogen Fabriquer. At Vandet er der brak, og at Indbyggerne der leve meest af Kornavl. Der kand altsaa ingen Fabriquer anlægges, dog lægger mand sig der efter Tobak Plantningen. Her er ingen uden lærte Kiøbmænd. Som noget mærkeligt og opregner hand, hvad enhver har ordineret af indenlandske Vare.

Store Hedinge er liden, ubetydelig og en Kiøbmand har ikkuns ordineret nogle faae Vare.

Nestved har haft en Cattun Fabrique og en Krapplantage, men dette Anlæg er ved Major *Westes* død needlagd. Hand beklager en der tilforn værende Tøjmager Fabriques Nedleggelse, hvis Ejere blev angreben for en liden Summa og derved ruineret. Denne Tøjmager er just *Wilh. Modest*, som her har ansøgt Forskud, vid. N. 692. Til Slutning opregner hand hvad Kiøbmændene har ordineret.

Præstøe har lidt stoer Skade ved Ildebrand, er derved sat i fattige Omstændigheder, og 3de Kiøbmænd staaer sig aleene vel ved norsk og svensk Tømmer Handel. En Kiøbmand har forlangt 6 Stk. Baand og nogle Filter.

Wordingborg er i aftagende Omstændigheder formedelst de kongl. Godsers Bortsalg. Proprietæerne forsyne deres Huusholdninger fra København. Ingen Fabriquer er her anlagt og inden formuende eller kyndig nok til at anlægge nogen.

Stege paa Møen. Her tænkes ikke paa andet end at opbygge det som en ulykkelig Ilde-

brand har afbrændt. Manufactured paa Tugt Huuset er af ringe Betydenhed.

Stubbekiøbing. Her er 2de Pibefabriker i god Drift. Og efter at hand har opregnet, hvad de Handlende der har ordineret, melder hand, at en Kiøbmand naunl. *Staal* har stoer Lyst til at anlegge en eller anden Fabrikke sammesteds, hvorom hand nærmere vil correspondere med Collegium. Hand har allerede des-aarsag forskrevet Faar fra Eiderstædt.

Nykiøbing paa Falster. Er ikke anlagt nogen Fabrik. Men mangler Oplysning til at anlægge, og herom har Becker loved dem det fornødne. Een Kiøbmand har kuns her ordineret noget.

Nysted har en Amdams Fabrike, som afsætter sine Vare meest i Kiøbenhavn. Ellers kunde her med Fordeel anlægges en grov ulden Fabrikke.

Saxkiøbing er i fattige Omstændigheder. Tager deres Fabrique Vahre for det meeste hos en tæt ved boende Fabriqueur naunl. *Wagner*. Denne Mand er en vindskibelig Mand, som Kammerherre *Lehn* har understøttet, og med megen Møje har hand lært Godsets fattige at spinde, som og saaledes har udbredet sig, at der det fiineste Garn frembringes. Ingen Betlere findes her af forommeldte Aarsag. Dog fortiente hand Forlag til større Udbreedning. Her plantes ogsaa Tobak.

Maribo har gode Mark Jorder, men ingen Fabriquer, skiønt Landets Uld dog kunde bruges til grove Vahre. Derimod er paa Enge-stofte anlagt en Amdams Fabrikke.

Nackschou er en af de beste Lollands Kiøbstæder med Korn og Feede Vare. Dog be-

gaaes her stoer Underslaeb af de Ærøeske Skippere til Skade for de kongl. Told Intrader og de Handlende, da de selger deres Vahrer til Strandsiderne, og disse igien til Indbyggerne for bedre Priiser end Vahrene kand forskrives fra første Haand. De Handlende har kuns ordineret lidet.

Rødbye har nyelig lidt stoer Ildsvaade. Indbyggernes Ophold bestaaer af Korn Avl. I øvrigt beklage de Handlende sig overalt, at de fleeste Fornemme lader deres Klæder giøre i Kiøbenhavn, som Becker og attesterer. Som Raad herimod har hand anbefalet dem at forsyne sig med alle Sorter Vahre og at see sig med en kaldet Skræder fra Kiøbenh. forsynd.

Angaaende den intenderte Kobber Handels Forfløttelse til Provintzerne anmærker hand, at de Handlende desangaaende ere af u-lige Tænkemaade. De fleste ansee det som en Byrde, andre befrygte, at Kaaberet som uafsættelig hos dem vil blive liggende, og andre igien meener at Kobbersmeddene allene burde drive Kobberhandel.

Noter og henvisninger

1. Aage Rasch: Dansk Toldpolitik 1760-1797, 1955 s. 127ff. Henrik Becker-Christensen: Protektionisme og reformer 1660-1814. Dansk Toldhistorie II, 1988 s. 372-382.

2. J.O. Bro Jørgensen: Industriens Historie i Danmark 1730-1820, 1943 s. 134ff.

3. RA, Danske Kancelli A 134 læg 90,4.; Københavns Stadsarkiv, Borgerskabsprotokol MC 531 1749-68, 1754 17/7; Ibid. Skatte- mandtal og indkvarteringsmandtal 1752-68

og Ekstraskattemandtal 1762 Snarens Kvarter 7.; Hans Holck: Dannemarks Handels Speil 1766 og 1769.

4. Königl. Dänischer Hof und Staats-Calender 1778-86; C. Nyrop: Niels Lunde Reiersen, 1896 s. 161f og 213; Eiler Nystrom (udg.): Luxdorphs Dagbøger, 1915 s. 275, 278, 288, 291 og 303; RA Højesterets voteringsprotokoller 1767-68; Ibid. Danske Kancelli Sjællandske registre 1766/67.

5. RA Kommercekollegiet 1773-97 nr. 431, Forestillinger og resolutioner 1774, XVIII; Ibid. nr. 463, Kopibog 1774 s. 294f, 318-328 og 361f.

6. RA Kommercekollegiet nr. 506, Danske journal 1774 C jr. nr. 406.

7. RA Kommercekollegiet nr. 507, Danske journal 1774-75 D nr. 16, 17, 18, 19 og 42-44.

8. RA Kommercekollegiet nr. 506, Danske journal 1774 C jr. nr. 406; nr. 508, Danske journal 1775 E jr. nr. 639-640 og 712. Til gengæld er hovedparten af de tilsvarende indberetninger fra byerne i Slesvig og Holsten 1775 bevaret, se Lars N. Henningsen: Handel und Manufakturen in Schleswig und Holstein 1775. Berichte des Fabrikkommissionairs Johann Friedrich Becker an das Kommerzkollegium in Kopenhagen, i: Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1991. s. 49-105.

9. RA Kommercekollegiet nr. 508, Danske journal 1775 E jr. nr. 639.

10. Ibid. jr. nr. 640.

11. Ibid. jr. nr. 712.

Om frankeringsstempler i toldvæsenet

af Ole Pilegaard Hansen

I forbindelse med udarbejdelsen af en registratur over toldvæsenets brug af frankeringsmaskiner, søger jeg kontakt med personer - såvel nuværende ansatte som pensionister - der har kendskab til emnet.

Jeg har især interesse i at kende noget til, hvilke af toldvæsenets institutioner, der startede med at benytte frankeringsmaskiner i stedet for almindelige frimærker til frankering af dagens udgående post.

Personer, som sidder eller har siddet i driftsadministrationen rundt omkring i landet, har jo været tæt på problemet, og der er måske nogle af disse, som kan huske noget?

Jeg er vidende om, at Direktoratet for Toldvæsenet fik en frankeringsmaskine i forbindelse med etableringen i 1965. Nogle af toldvæsenets øvrige (større) institutioner og afdelinger har måske endnu tidligere benyttet frankeringsmaskiner. Jeg tænker her på Forbrugsafgiftsinspektoraterne i Snorresgade eller Toldvæsenets Materieldepot. Endvidere kunne man måske tænke sig, at de største af toldkamrene i provinsen, såsom Odense, Aalborg og Århus har været »tidligt med«.

En ting står fast. Det er et faktum, at samtlige nye distriktstoldkamre fik installeret frankeringsmaskiner i forbindelse med etableringen af momsregistreringen i 1967. I starten var klichéen påsat eksempelvis navnet »Næstved Toldkammer« med en krone oven over. Efter navneændringen faldt kronen væk og klichéen kom derefter til at hedde »Næstved Distriktstoldkammer - 4700 Næstved«.

I den mellemliggende periode indtil toldvæsenets »fusion« med Statsskattevæsenet har der været anvendt mange forskellige klichéer og frankeringsmaskiner, som jeg har forsøgt

at samle aftryk af. Samlingen er sandsynligvis ikke komplet, hvorfor jeg søger kontakt med andre, der eventuelt har samme interesse - eller som blot ligger inde med konvolutter afstempet ved nogle af de gamle toldkamre.

Da registraturen/kataloget gerne skulle være så fyldestgørende som muligt, vil jeg naturligvis være glad for enhver henvendelse om emnet

Den tidligst kendte frankeringsmaskine i toldvæsenet er direktoratets fra begyndelsen af 1965.

Men andre af de københavnske distrikts-toldkamre eller øvrige institutioner kan også have været »tidligt med«. Det gælder f.eks. forbrugsafgiftsinspektoraterne i Snorresgade, der indtil 1980 havde følgende udseende:

Jeg kender denne kliché fra 1974 til 1980, men hvad med før den tid?

Københavnsområdet har i perioden ført en omskiftelig tilværelse - såvel funktionelt som lokalemæssigt - hvilket blandt andet fremgår af omstående eksempler. Jeg har stempler fra de fleste tjenestesteder. Der er dog enkelte områder, som står lidt uklart for mig. Jeg har slet

ingen stempler fra Distriktstoldkammer 1 og 2 for tiden før 1980, ligesom jeg generelt står lidt usikker overfor alt, hvad der ligger før 1974. Kan nogen hjælpe mig?

Distriktstoldkammer 3
Forbindelsesvej 3
2100 København Ø

Distriktstoldkammer 7
Flæsketorvet 80
Postbox 858
1503 København V.

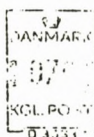
Distriktstoldkammer 3
Amaliegade 46
Postbox 1063
1008 København K.

Efter den »bundne periode« med TOLDKAMMER og DISTRIKTSTOLDKAMMER skete der rundt omkring i landet en vis oplødning med hensyn til klichéens indhold. Fra midten og slutningen af 70'erne udfoldede kreativiteten sig. Det varede dog en del år, før Århus slap sin toldkammerbetegnelse. Det skete først midt i 70'erne.

TOLDKAMRET
8000 Århus C
Til. (08) 12 48 11

HELSINGØR DISTRIKTSTOLDKAMMER
3000 Helsingør

HERNING
DISTRIKTSTOLDKAMMER
Postbox 509
7400 Herning

KØGE
ET LIVLIGT
MILJØ
Køge Distriktstoldkammer

ADRESSEÆNDRING
PR. 29 JULI 1986

KORSØR
DISTRIKTSTOLDKAMMER
FJORDVEJEN 30
4220 KORSØR

Korsør Distriktstoldkammer
4220 Korsør

Den sidste kliché tilhørende TEC-Vest i Horsens blev benyttet i mindre end et år. Der kan sagtens rundt omkring i landet have været benyttet flere »kortvarige« klichéer, og dem er jeg naturligvis også interesseret i at høre nærmere om.

Toldvæsenet
Fabrikvej 6 B
8700 Horsens

Næstved Toldkammers frankeringsmaskine-historie

Toldkamret fik i lighed med landets øvrige »kommende distriktstoldkamre« installeret en frankeringsmaskine af mærket FRANCO-TYP. Det var i maj 1967 i forbindelse med registreringsarbejdet ved momsens indførelse. Som det eneste toldkammer i landet beholdt

man samme maskine i hele perioden fra 1967 til 1990. Klichéen havde i årene 1967-70 følgende udseende:

Efter navneændringen til distriktstoldkammer skiftede Næstved ligesom de øvrige kliché. Det bemærkes, at kronen over navnet er forsvundet, men postnummeret til gengæld indføjet. Denne kliché blev benyttet i en lang årrække, nemlig fra 1970 til 1986.

Næstved Distriktstoldkammer
4700 Næstved

I forbindelse med etableringen af en toldrådgiverfunktion pr. 1. januar 1986 i Næstved besluttede man at ville »reklamere« for denne nye situation, og fra februar 1986 udvidede man derfor »reklameteksten« på klichéen til dette udseende, som den havde frem til juni 1989.

TOLDRÅDGIVNING
henv. (03) 72 63 63
lokal 210
Næstved Distriktstoldkammer
4700 Næstved

Efter disse tre år blev det i 1989 nødvendigt påny at skifte tekst, fordi man bl.a. skulle have de nye telefonnumre korrekt angivet. Der skete samtidig ændring i ordvalget, således at ordene »Vejledning - Råd - Information« alle kom med på klichéen.

Den sidste »toldkammer-kliché« blev kun benyttet i ét år, nemlig fra juni 1989 til sidst i maj 1990, da den blev ændret i takt med de nye tider.

Kolding Toldkammer

Igenom de seneste år er mangen en offentlig bygning gået ud af statens tjeneste. Gamle, veltjente huse mister dermed deres oprindelige mening og bliver ikke sjældent ændret til ukendelighed. Lykkeligvis kan det gå anderledes. Det er det gamle Kolding Toldkammer et godt eksempel på.

I 1978 skilte Toldvæsenet sig af med den statelige bygning, der blev erhvervet af speditiønsfirmaet H. Daugaard A/S. Baggrunden for at Daugaard ved sin ejer, Bjarne Nielsen, ønskede at erhverve den gamle etatsbygning, var den, at køberen gerne ville beholde sin nære tilknytning til havneområdet og samtidig samle en efterhånden vidtforgrenet virksomhed i én og samme bygning.

I 1990 - 12 år efter - fejrede H. Daugaard A/S sit 75 års jubilæum, og det markeredes bl.a. med udgivelsen af Lars Bjørn Madsens »Fra toldkammer til speditiønsvirksomhed - af Kolding Toldkammers historie«. Initiativet er prisværdigt, for det er begrænset, hvad der er udgivet om dansk toldvæsens bygningshistorie.

Lars Bjørn Madsen er uddannet som arkitekt fra det københavnske Kunstakademis restaureeringslinje - udgået fra den navnkundige Hans Henrik Engqvists afdeling. Han er tillige museumsinspektør ved Helsingør Kommunes Museer. Gennem sin opvækst i Sundtoldbyen har han lært at værdsætte god bygningskunst og har bl.a. udforsket det for længst nedrevne Øresunds Toldkammer. Med forfatteren er vi således i kendinge hænder.

Bogen giver et godt udsyn over Toldvæsenets bestræbelser for at sikre etaten sømmelige bygningsforhold. I lighed med så mange andre byer har ønsket om en ny og mere tidsmæssig toldbygning sammenhæng med, at Kolding i midten af sidste århundrede fik sig en havn. Samtidig betød

afskaffelsen af konsumtionen i 1851 et afbræk i forhold til tidligere, for dermed nedbrød man de gamle acciseboder. Nok så vigtigt var det dog, at man tillige afskaffede toldmuren mellem hertugdømmerne og kongeriget og dermed den gamle øksnetold, der aflagdes ved byens Sønderbro.

Kolding måtte imidlertid vente længe på en tidssvarende toldbygning. Forfatteren viser i sin bog arkitekten Ferdinand Thielemanns ganske pompøse forslag til et toldkammer fra 1851, men den kom beklageligvis aldrig længere end til papiret. Thielemann tilhørte den generation af arkitekter, der med tidens nye idealer - historicismen - kom til at bringe hovedstadens smag ud til de fjerneste afkroge af landet. Han var i 1850'erne kgl. bygningsinspektør for Fyn og Nørrejylland. Hans efterfølger, L.A. Winstrup, fik mere held med sig, for det blev efter hans - desværre forsvundne - tegninger, at byen i 1884-85 fik sig et moderne toldkammer. Fotografier lader dog ane, at resultatet ikke hører til kategorien »stor arkitektur«. Thielemanns forslag var paladsagtigt, Winstrups lignede nærmest en jernbanestation.

Bogens hovedemne er selvsagt J. Vilhelm Petersens toldkammer fra 1917. Den illustrerer med mange paralleller rundt i kongerigets købstæder, hvor hurtigt handelslivet udviklede sig i perioden 1850-1920.

I Kolding spillede der nu et særligt forhold ind, idet det i virkeligheden var Statsbanerne, der ønskede at udvide på netop det område, hvor Winstrups bygning lå. Sagen kom til at trække i langdrag, men den endte dog med, at etaten i 1919 kunne flytte ind i sit nye hus på en ny grund ved havnen. Den besynderlige historie med bygningen, der fra sin fuldendelse i 1917 stod hen i to år forbrugetagelsen, overlades til læseren!

Lars Bjørn Madsen giver god besked om arkitekten, der ligesom sine to allerede nævnte kolleger var kgl. bygningsinspektør med bolig i fødebyen Odense. Hertil kommer, at forfatteren med

kærlighed beskriver bogens egentlige emne, Kolding Toldkammer.

Med bred pensel kommer Lars Bjørn Madsen rundt om sit emne, så resultatet ikke kun er tør arkitekturhistorie, men levende kulturhistorie - og samtidig til slut også bliver en beskrivelse af udgiveren, H. Daugaard A/S og dennes forhold til sit nye domicil.

En anmelder skal være kritisk, og jeg skal da heller ikke snyde læseren for lidt malurt i bægeret. Når Lars Bjørn Madsen skriver om Toldkammerets rokokoblændinger, må man protestere. J. Vilhelm Petersens bygning er efter min overbevisning så renlivet barok i sit formsprog, at rokoko-prædikatet er fejlagtigt. Så kan man bedre følge forfatteren, når han omtaler arkitektens afhængighed af 1700-årenes margfulde jyske barok - pudsigt nok tilsat umiskendelige LouisSeize-træk fra samme århundredes slutning.

Skønt Kolding Toldkammer ikke når de højder, som de bedste af Hack Kampmanns bygninger for toldetaten - her tænkes især på Horsens og Frederikshavns Toldkamre - er der tale om et stykke gedigent arkitektur i pagt med en god tradition i dansk bygningskunst. Det er en lykkelig løsning, at et speditjonsfirma har overtaget det, tager vare på det, og så til og med har været så store i slag'et at udgive en bog om bygningen.

Der kan være god grund til at lykønske forfatter og udgiver med resultatet.

Claus M. Smidt.

Lars Bjørn Madsen: Fra toldkammer til speditjonsvirksomhed - af Kolding Toldkammers historie. H. Daugaard A/S, Kolding 1990. 85 sider, rigt illustreret. Bogladepris kr. 138. Medlemmer af Told- og Skatthehistorisk Selskab kan erhverve den til kr. 75 ved henvendelse til Told- og Skattebiblioteket, 33 15 73 00, lokal 5347.

Tolderne på havnen

I 1995 vil det være 150 år siden, at byen Århus holdt havneflytning fra åen ud til kysten, og i den anledning har Århus Havnevæsen - i god tid - sørget for at få skrevet havnens historie fra de tidligste tider frem til udbrudet af første verdenskrig. Lykkeligvis har man ladet det seks mand store forfatterkollegium gribe opgaven bredt an. Der er ikke blot tale om en snæver havnehistorie, men byens udvikling i almindelighed og den århusianske søfart i særdeleshed spiller en afgørende rolle i behandlingen af stoffet, og det giver perspektiv.

Set med ZISES øjne er det således væsentlig at konstatere, at tolderne er blevet synlige på havnen, mere end de er i så megen gængs byhi-

storisk litteratur. Som en selvfølge har »Told og toldboder« fået et særligt afsnit, kulminerende med omtalen af den toldkammerbygning, der den dag i dag så markant gør sig gældende i bybilledet.

Alt dette er måske ikke så mærkeligt, al den stund et forfatternavn går igen fra Dansk Toldhistorie bind III, men derfor er det alligevel glædeligt at konstatere, at der er øst af mange gode kilder, at forfatterne er velbevandrede i den nyeste faglitteratur, og at det velillustrerede resultat er overordentlig læseværdigt.

Anders Monrad Møller

Fra åhavn til kysthavn - Århus havns historie til 1914. Udgivet af Århus Byhistoriske Udvalg, Erhvervsarkivet 1990. 238 s. ill. kr. 225,-

Lurendrejare och tullförsnillare

Overskriften bør udtales på skånsk, for bogen, hvis fulde titel har den besnærende ordlyd: »Ombytta roller, om Malmö tullare som lurendrejare och tullförsnillare 1658-1850«, er skrevet af Malmöhistorikeren, fil.kand. og første tullinspektör Rickard Bengtsson. Det er således i dobbelt forstand en fagmand, der her beskæftiger sig med fortidens særdeles uheldige kolleger.

Forfatteren er i gang med en større Malmö toldhistorie, og det drejer sig her om en smagsprøve, som ikke mindst danske læsere vil vide at sætte pris på. Det var efter Skånes overgang til Sverige, og mange kontrebandevarer hentes naturligvis fra vor side af Sundet.

Rickard Bengtsson gør sig rimeligt nok ikke illusioner om at kunne vurdere smugleriets omfang. Derimod foreligger der ganske meget materiale om toldembetsmænd og deres mere eller mindre sværtgennemskuelige forbindelser til de handelsfolk, som rygtet forbandt med smuglervirksomhed.

Læst med danske øjne er det ikke mindst parallellerne, som aftegner sig. Forpagtnings-systemernes styrke og svagheder, den uundgåelige sammenhæng mellem importforbud og høj told på den ene side og på den anden side det overhåndtagende smugleri, og endelig lønpolitikken, som tidvis betød, at tolderne kun alt for let lod sig friste. Smugleriet forsvandt ikke efter frihandelens gennembrud i Sverige i 1800'erne og 1860'erne, men toldernes rolle blev en anden. Nu blev de mere eller mindre frivilligt afholdsbevægelsens støtter i kampen mod spritsmugleriet. Her skiltes i nogen grad vore og Sveriges veje, men det er dog påfaldende, at man også i Danmark fra og med midten af 1800-tallet stort set kan hævde, at toldembetsmændene ikke mere var bestikkelige.

Anders Monrad Møller

Rickard Bengtsson: Ombytta Roller. Om Malmö tullare som lurendrejare och Tullförsnillare 1658-1850. Gryps, Elbogen, Malmö Fornminnesförenings Skriftserie Nr 1, 1990.

Inde i bladet:

Børge Jensen: Min amtstuetid	53
Jørgen Lindby: De Københavnske Toldassistenter Laanekasse af 1841	67
Lars N. Henningsen: Johan Friedrich Beckers indberetninger 1774-75	76

Nyt og noter:

Om frankeringsstempler i toldvæsenet	83
Kolding Toldkammer	85
Tolderne på havnen	87
Lurendrejare och tullförsnillare	87

**Distriktstoldkammer 7
Flæsketorvet 80
Postbox 358
1503 København V.**

